

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

**НАСТУПНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ
ПРИРОДИ У ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 141 групи

Спеціальності 012 Дошкільна освіта

Освітньо-професійної (наукової)

програми Дошкільна освіта

Волошина Ольга Юріївна

Керівник к.біол.н., доцент Семашкіна Г. М.

Рецензент доцент Цюпак І.М.

Херсон - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ НАСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЦІЛІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ ПРИРОДИ	7
1.1. Висвітлення в педагогічній теорії проблеми наступності у формування цілісного сприйняття природи.....	7
1.2. Характеристика вікового періоду що є початковим у формуванні цілісного сприйняття природи	18
1.3. Вивчення процесу формування в дітей старшого дошкільного віку цілісного сприйняття природи	21
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗДІЙСНЕННЯ НАСТУПНОСТІ У ФОРМУВАННІ В ДІТЕЙ ЦІЛІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ ПРИРОДИ	30
2.1. Аналіз стану забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти у процесі формування в учнів першого класу цілісного сприйняття природи	30
2.2. Сутність методики здійснення наступності у формуванні у дошкільників та учнів першого класу цілісного сприйняття природи.....	36
2.3. Результати експериментальної роботи.....	42
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49
ДОДАТКИ	54
Додаток А. Порівняння змісту освітніх ліній "Дитина у природному довкіллі" і " Я досліджую світ "	
Додаток Б. Дидактичні ігри	
Додаток В. Гра з правилами „Це – жива, нежива природа чи предмет, зроблений руками людини?”	
Додаток Г. Кодекс доброчесності	

ВСТУП

Забезпечення наступності і безперервності освіти визначається Національною доктриною розвитку освіти в Україні як один із напрямків розвитку.

Виконання положень Закону України “Про освіту”, зумовлює пошук шляхів здійснення неперервної освіти в Україні, яка забезпечить наступність і взаємозв’язок усіх її ланок.

Збереження неперервності та поступовості у формуванні особистості дитини в дошкільному й молодшому шкільному віці сприяє розвитку інтелектуальних можливостей, формуванні творчих здібностей, спрямування їх навчальної діяльності.

Базовою категорією щодо формування в дітей цілісного сприйняття природи є наступність. Її психолого-педагогічну природу розкривають такі педагоги як Я.А. Коменській, І.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинський тощо. Проблеми забезпечення наступності між дошкільною і початковою ланками освіти, присвячені праці (О.Я. Савченко), педагогічні основи та шляхи забезпечення (О.В. Вашуленко, Т.Б. Дябло, Л.О. Калмикова), методичний і педагогічний аспекти (А.М. Богущ, Н.В. Кічук, В.Г. Кузь). Наступність між двома ланками освіти розглядалась у площині вивчення природничого матеріалу (Н.В. Лисенко, Г.О. Ковальчук, Д.І. Струннікова), естетичного (А.І. Ароніна) та екологічного (Л.В. Іщенко) виховання тощо. В роботах розкриваються положення про наступність як дидактичний принцип та як умову формування певних якостей особистості (А.М. Богущ, Н.М. Манжелій, О.Я. Савченко та ін.), запровадження міжпредметних зв’язків та інтегрованого викладання (Н.М. Бібік, М.С. Вашуленко, І.Д. Зверев та ін.), сутність сприймання як психічного процесу (Б.Г. Ананьєв, Дж. Гібсон, А.В. Запорожець та ін.); психічні закономірності особистості в дошкільному віці, розвиток аналізаторів, психічних процесів у старших дошкільників

(І.Д. Бех, Л.А. Венгер, Д.Б. Ельконін та ін.).

Людство стрімко розвивається і неодмінно має відповідати об'єктивним законам Всесвіту, забезпечувати аргументовану єдність людини й природи. Про що сказано у працях В.І. Вернадського, Е. Геккеля, Ю. Одума, Н.Ф. Реймерса та інших.

Визначальною в екологічній освіті є ідея формування цілісного сприйняття природи. За Концепцією екологічної освіти України, дошкільна і початкова ланки освіти забезпечують інформаційно-підготовчий рівень екологічного становлення, сприяють формуванню елементів природоцільного світогляду й усвідомленню цілісної картини природи на основі пізнання її загальних закономірностей функціонування, взаємозв'язків між природничими складовими.

Вивчення процесу формування цілісного сприйняття природи належить до кола актуальних питань педагогіки, що розглядалися Й.Ф. Гербартом, Я.А. Коменським, Й.Г. Песталоцці, В.О. Сухомлинським та ін.

Дотримання наступності у роботі дошкільної і початкової ланок системи освіти передбачає в умовах навчання у початковій школі врахування того рівня її розвитку, з яким вона прийшла до закладу загальної середньої освіти, опора на цей рівень.

В той же час науковці та практики акцентують увагу на те, що в роботі дошкільного закладу і школи відсутня система навчання і виховання, яка б забезпечувала єдність та неперервність розвитку особистості на цих вікових етапах (А.Богущ, З.Борисова, С.Ладивір, О.Кононко, В.Кузь, Т.Поніманська, З.Плохій, О.Савченко, Г.Філіпчук та ін.).

Неузгодженість у змісті, методах керівництва і формах організації педагогічного процесу, внаслідок чого в першому класі не реалізується набутий дітьми в дитячому садку досвід, призводить до зниження пізнавального інтересу першокласників, ускладнює їх адаптацію до умов школи. Розв'язання зазначених суперечностей можливе за умови наступності в роботі цих освітніх ланок.

Актуальність проблеми та її недостатня теоретична й методична розробка зумовили вибір теми дослідження.

Об'єкт дослідження: процес формування цілісного сприйняття природи в дошкільній та початковій ланках освіти

Предмет дослідження: наступність між дошкільною та початковою ланками освіти у процесі формування у дітей цілісного сприйняття природи.

Мета роботи: дослідження умов забезпечення наступності між дошкільною й початковою ланками освіти у формуванні в дітей цілісного сприйняття природи.

Гіпотеза дослідження: ґрунтується на припущенні, якщо у навчанні учнів початкових класів будуть реалізовані умови забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти у формуванні цілісного сприйняття природи, то це сприятиме ефективному засвоєнню школярами знань про природу.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження сформульовано наступні **завдання:**

1. Проаналізувати психолого-педагогічну та методичну літературу з проблеми дослідження.

2. Виявити початковий віковий період дітей щодо можливості цілісного сприйняття природи.

3. З'ясувати стан проблеми наступності формування у дітей старшого дошкільного віку та в учнів першого класу цілісного сприйняття природи.

З метою реалізації поставлених завдань застосовувались такі **методи дослідження:**

1) теоретичний: аналіз методичної літератури, навчальних програм, підручників;

2) емпіричні: спостереження - за навчально-виховним процесом в ДНЗ та початковій школи, бесіди з вихователями та вчителями, діагностування дітей та педагогів за системою запитань, анкетування;

3) експериментальний (констатувальний і формуювальний

експерименти);

4) Статистичні: у процесі аналізу отриманих експериментальних даних.

Теоретичне значення одержаних результатів:

- виокремлено складові здійснення наступності у формуванні цілісного сприйняття природи;

- конкретизовано зміст поняття «цілісне сприйняття природи» стосовно проблеми дослідження;

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження та його результати можуть використовуватися студентами під час проходження педагогічних практик, бути корисними для педагогічних працівників та батьків дітей дошкільного й молодшого шкільного віку.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданні кафедри дошкільного виховання Херсонського державного університету, на студентській науково-практичній конференції ХДУ (2020 р.), надрукована стаття «Наступність дошкільної та початкової освіти як умова успішного розвитку особистості дитини» у збірнику наукових праць студентів «Науково методичні засади становлення сучасного педагога».

Експериментальна база дослідження. Педагогічне дослідження проводилось протягом 2019-2020 н.р. на базі Широкобалківського закладу дошкільної освіти – ясел-садку «Світлячок» та Широкобалківського закладу повної загальної середньої освіти Станіславської сільської ради Херсонської області.

Структура та обсяг роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (62 найменування), 3 додатки. Основний зміст роботи викладено на 66 сторінках.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ НАСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЦІЛІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ ПРИРОДИ

1.1. Висвітлення в педагогічній теорії проблеми наступності у формуванні цілісного сприйняття природи

Людство стрімко розвивається і має відповідати об'єктивним законам Всесвіту, забезпечувати єдність людини й природи, створювати передумови для гармонійного розвитку всіх форм життя та ґрунтуватися на усвідомленні цілісності природи. Дані узагальнення розглядаються у працях В.І. Вернадського, Е. Геккеля, Ю. Одума, Н.Ф. Реймерса та інших.

В екологічній освіті провідне місце займає ідея формування цілісного сприйняття природи. Вона розглядається як процес, що охоплює всі групи населення, передбачає переміщення від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільника до усвідомлення і втілення в практику природозберігаючих технологій дорослою людиною.

Сучасні перспективні підходи до розвитку наступності між дошкільною та початковою освітою знайшли відображення у змісті Концепції безперервної освіти. Цей стратегічний документ розкриває перспективні напрямки розвитку дошкільної початкової освіти, в ньому наступність між дошкільною та початковою освітою розглядається на рівні цілей, завдань і принципів відбору змісту безперервної освіти дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. У документі також визначено психолого-педагогічні умови реалізації безперервної освіти на зазначених етапах дитинства[61].

За Концепцією екологічної освіти України, дошкільна і початкова освітні ланки забезпечують інформаційно-підготовчий рівень екологічної зрілості[62], (Закон «Про дошкільну освіту») й усвідомленню цілісної природничо-наукової картини світу на основі пізнання загальних закономірностей функціонування природи та взаємозв'язків між її

складовими (Державний стандарт початкової загальної освіти), стратегію освіти в Україні (Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, Державний стандарт початкової загальної освіти, Концепція екологічної освіти України, Закон «Про дошкільну освіту») [1,15, 16].

За Базовим компонентом дошкільної освіти та Державним стандартом початкової загальної освіти до розв'язання основних завдань дошкільної та початкової ланок освіти має бути компетентісний підхід. Ці документи покликані забезпечити поетапне становлення особистості, її фізичний, пізнавальний, соціальний, естетичний розвиток, набуття нею певного практичного досвіду, який знадобиться їй у майбутньому.

Сьогодні, в умовах достатньої кількості дослідних і методичних робіт в області наступності закладу дошкільної освіти та школи, реалізація цієї ідеї супроводжується рядом проблем: 1. Недостатня узгодженість в діях різних підсистем освітньої системи. Формування і розвиток освіти в кожній підсистемі нерідко здійснюється без опори на попередній досвід освіти і без урахування подальших перспектив. 2. Недосконалість існуючих систем діагностики при переході дітей з одного освітнього рівня на інший. 3. Неповне дотримання психологічної наступності різних підсистем системи освіти. 4. Відсутність єдиних програм виховання і навчання. 5. Відсутність науково обґрунтованих підстав відбору змісту навчання та організації навчального матеріалу по етапах. 6. Деякий розрив між кінцевими цілями та вимогами навчання на різних етапах освітнього процесу. 7. Незабезпеченість навчального процесу в підсистемах освіти навчально-методичними матеріалами та дидактичними посібниками, недосконалість існуючих навчальних посібників та ін. 8. Недостатній рівень підготовки педагогічних кадрів до роботи в системі безперервної освіти [36].

Проаналізувавши літературу, можна сказати, що питання процесу формування цілісного сприйняття природи є актуальними в педагогіці. Зокрема, дані питання розглядалися Й.Ф. Гербартом, Я.А. Коменським, Й.Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В.О. Сухомлинським та ін. В сучасній

педагогіці з'явилося багато нових підходів, де об'єктами сприймання виступають: а) загальні закономірності функціонування природи (В.Р. Ільченко, К.Ж. Гуз), б) природа у відповідності до ієрархічного принципу її побудови (А.В. Степанюк, С.П. Пескун, З.П. Плохій), в) конкретні об'єкти, явища природи (Т.М. Байбара, Н.М. Бібік, І.Д. Зверев, З.П. Плохій, О.Я. Савченко), г) індивідуально значуща для дітей інформація про природу (З.П. Плохій), д) об'єкти природи як суб'єкти (З.П. Плохій, А.В. Степанюк). Запровадження міжпредметних зв'язків та інтегрованого викладання (Н.М. Бібік, М.С. Вашуленко, І.Д. Зверев, В.Р. Ільченко, О.Я. Савченко та ін.), сутність сприймання як психічного процесу (Б.Г. Ананьєв, Дж. Гібсон, А.В. Запорожець, В.П. Зінченко, О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн та ін.); психічні закономірності особистості в дошкільному віці, розвиток аналізаторів, психічних процесів у старших дошкільників (І.Д. Бех, Л.А. Венгер, Д.Б. Ельконін, О.В. Запорожець, Г.С. Костюк, Г.О. Люблінська, В.С. Мухіна та ін.). В основі їх досліджень лежать фундаментальні узагальнення в галузі соціальних та природничих наук щодо цілісності природи.

Основою вивчення об'єкта дослідження є визначення базових понять.

У визначенні В.І. Шинкарука, поняття «сприймання» має два значення: образ предмета, що виникає як результат процесу сприймання, та процес формування цього образу. У загальній психології. За С.Л. Рубінштейном, сприймання - це не тільки чуттєвий образ, а й усвідомлення предмета, що виділяється з оточення і протистоїть суб'єкту [47].

О.М. Леонт'єв і Дж. Гібсон близькі у своєму розумінні сприймання як процесу «активного вичерпування інформації з навколишнього середовища» [19].

А.В. Запорожець вказує на те, що крім відчуттів до складу сприймання входять враження, яких людина зазнає в даний момент, сліди вражень, пережитих нею раніше, минулий практичний досвід людини [21].

Даючи визначення сприйманню, М.І. Конюхов особливу увагу звертає

на таку його характеристику, як цілісність відображення в психіці людини безпосередньо діючих на її органи чуття речей, предметів, явищ в цілому, а не окремих їх сторін і якостей як при відчуттях [30].

І.М. Сеченов розрізняє два види сприймання: «сприймання – реакція схоплення й сприймання – реакція детального бачення. Таке цілеспрямоване планомірне сприймання, на його думку, називається спостереженням»

Сприймання, увага, мислення, мова об'єднуються при спостереженні в єдиний процес розумової діяльності» [45].

За О.В. Проскурою, «спостереження – це діяльність, спрямована на сприймання й розуміння певних явищ життя» [46].

Г.С. Костюк зазначає, що сприймання будь-якого предмета або явища навколишньої дійсності супроводжується осмисленням, встановленням зв'язку між ним й іншими відомими предметами чи явищами, встановленням подібності з уже відомими [13].

Даючи визначення сприйманню, М.І. Конюхов особливу увагу звертає на таку його характеристику, як цілісність відображення в психіці людини безпосередньо діючих на її органи чуття речей, предметів, явищ в цілому, а не окремих їх сторін і якостей як при відчуттях [25].

І.М. Сеченов розрізняє два види сприймання: «сприймання – реакція схоплення й сприймання – реакція детального бачення. Таке цілеспрямоване планомірне сприймання, на його думку, називається спостереженням»

Сприймання, увага, мислення, мова об'єднуються при спостереженні в єдиний процес розумової діяльності» [40].

За О.В. Проскурою, «спостереження – це діяльність, спрямована на сприймання й розуміння певних явищ життя» [41].

Г.С. Костюк зазначає, що сприймання будь-якого предмета або явища навколишньої дійсності супроводжується осмисленням, встановленням зв'язку між ним й іншими відомими предметами чи явищами, встановленням подібності з уже відомими [13].

Аналізуючи таку властивість сприймання, як цілісність, В.В. Рибалка,

П.А. Гончарук вказують на те, що цілісність сприймання досягається внаслідок одночасної роботи органів зору, слуху, «контролю думки» над цим процесом [41].

Слід зазначити, що у психологічній літературі поряд із терміном «сприймання» зафіксовано використання терміну «сприйняття». Аналіз літератури в засвідчив, що поняття «сприйняття» й «сприймання» – граматичні синоніми. Отже, поняттям «сприймання» позначається незавершений у часі процес відображення мозком предметів і явищ об'єктивного світу, що діють у даний момент на органи чуття [27,47, 51].

Вважаємо за доцільне, в залежності від контексту висловлювань, вдаватися до використання обох термінів.

Поняття «**природа**» як базової категорії щодо тлумачення поняття «цілісне сприйняття природи». Має двобічне спрямування: природа як матеріальна дійсність, що є об'єктом перетворювальної діяльності людини, і розглядається як олюднена природа, що зазнала впливу людини, тобто включена до системи соціальних зв'язків [55].

За І.Ф. Надольним, природа - це частина світу, в якому живе суспільство (у вузькому розумінні). У широкому розумінні природа охоплює і суспільство і навколишній світ, тобто є синонімом слову «Всесвіт» [54].

В іншому розумінні поняття «природа» тлумачиться як сукупний об'єкт біологічної науки (вузьке трактування) та як все суще, весь світ в різноманітті його форм (широке трактування). В останньому значенні поняття стоїть в одному ряду з поняттями матерії, Всесвіту.

У тлумачному словнику сучасної української мови природа розглядається як органічний (той, що стосується живої природи, тваринного або рослинного світу) і неорганічний світ (складається з речовин, що не належать до живої природи) у всій сукупності й зв'язках, що є об'єктом людської діяльності й пізнання, все те, що первісно не створене діяльністю людини [8].

Ми розглядаємо поняття «природа» як сукупний об'єкт біологічної

науки і трактуємо таким чином: навколишнє природне середовище у всій сукупності й зв'язках.

Розкриття сутності поняття «цілісність» як базової категорії щодо тлумачення поняття «цілісне сприйняття природи», варто, на нашу думку, здійснювати у зіставленні з категорією «системність»[10; 59].

За робоче ми приймаємо визначення, «система – це сукупність елементів, що знаходяться у відношеннях і зв'язках між собою та утворюють певну єдність, цілісність» [55].

Визначення взаємозалежності між категоріями «системність» і «цілісність». Аналіз відповідної літератури свідчить, що часто дані поняття використовуються як синоніми.

Існують різні підходи до розгляду поняття «наступність»: історичний процес, що виявляється в онтогенетичному розвитку культур, традицій, у передачі соціального досвіду від покоління до покоління (Г.В. Гегель); Наступність, будучи закономірним явищем, забезпечує поступальний характер і розвиток [10].

У педагогічній теорії наступність розглядається як дидактичний принцип та як умова (необхідна обставина, що робить можливим здійснення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь) [30].

Наступність, на думку О.В. Вашуленко, передбачає взаємозв'язок та узгодженість у змісті, організаційно-методичному забезпеченні навчального процесу на різних етапах і щаблях навчання, повторення навчального матеріалу і т. ін. [7].

Оскільки наступність є базовою категорією щодо формування в дітей цілісного сприйняття природи, вважаємо за доцільне охарактеризувати її психолого-педагогічну природу.

За Я.А. Коменським, наступністю передбачено послідовне вивчення основ наук та системність знань. На його думку, щоб попереднє завжди відкривало дорогу наступному і освітлювало йому шлях [24].

І.Г. Песталоцці та К.Д. Ушинський розглядають явище наступності в

аспекті послідовного розподілу навчального матеріалу, способів, прийомів навчання та зв'язку нових знань з попередніми [52].

На думку В.О. Сухомлинського, знаками наступності у викладанні є врахування пізнавального досвіду дітей в процесі здобування, нагромадження та закріплення знань. Внесення коректив заради збереження неперервності та поступовості у формуванні особистості в дошкільному й молодшому шкільному віці [53].

За О.Я. Савченко, наступність здійснюється «на стиках» освітніх ланок, у межах кожного етапу навчання. Здійснення наступності потребує координації зусиль вихователів і вчителів у вивченні особистості дітей; забезпечення плавності переходу до навчальної діяльності [44].

А.М. Богуш зазначає, що наступність можна розглядати у двох напрямках: перший - складає ґрунтовна обізнаність педагогів з якісними психологічними новоутвореннями у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; другий - робота з батьками [4].

На думку О.В. Вашуленко, наступність у шкільній практиці забезпечується методично й психологічно обґрунтованою побудовою програм, підручників та організації самостійної роботи учнів [7].

Наступність це – послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу; зв'язок і узгодженість ланок, етапів навчання; осмисленість пройденого на новому, більш високому рівні; підкріплення знань новими знаннями [12].

Г.О. Люблінська зазначає, що педагог має орієнтуватися на той запас знань та роботу, що була проведена з дітьми в дошкільних закладах [45].

На думку В.В. Давидова, наступність полягає у збереженні зв'язку між побудовою навчальних предметів для початкової школи і вже набутих життєвих знань [14].

Виокремлення складових здійснення наступності у формуванні цілісного сприйняття природи в кожній із ланок освіти (див. рис. 1.1).

Визначення дидактичних умов формування цілісного сприйняття

природи здійснювалося нами на основі з'ясування поглядів педагогів на особливості організації сприймання дітьми природи.

Змістовий аспект організації сприймання дітьми природи знаходимо в працях класиків педагогіки: сприймання природи має здійснюватися на основі розкриття взаємозв'язків між її складовими, та об'єднання її складових у цілісність (Й.Г. Песталоцці) [24].

На думку А. Дістервега, дійсна освіта полягає у розумінні природи, її явищ, знанні її у взаємозв'язках та законах функціонування. Й.Ф. Герbart стверджував, що сприймання природи базується на інтересах: емпіричному (що це таке?), умоглядному (чому це так?), естетичному. Задоволення цих інтересів сприяє розумінню взаємозв'язків у природі [56].

Рис. 1.1. Виокремлення складових здійснення наступності у формуванні цілісного сприйняття природи між дошкільною та початковою ланками освіти

В.О. Сухомлинський радив вчити дітей розуміти природу як єдине ціле, бачити єдність людини і природи [49].

Т.М. Байбара, яка вказує на те, що «цілісна картина природи у її зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язках та залежностях повинна на доступному рівні розкриватися молодшим школярам» [2].

Навчання дітей встановленню зв'язків між предметами природи створює умови для відкриття в об'єктах сприймання нових ознак і формування чітких понять про ці предмети та явища» [3].

І.Д. Зверев зазначає, що «велике значення у сприйманні природи мають знання конкретних об'єктів і явищ природи. Без яких неможливо правильно оцінювати їх роль у природі, пізнавати зв'язки» Аналогічні міркування фіксуємо в працях Т.М. Байбари, Н.М. Бібик, З.П. Плохій, О.Я. Савченко. [22].

З.П. Плохій акцентує увагу що для дітей дошкільного віку і молодших школярів вагомою є інформація про рослини і тварин, які найбільш поширені у природі рідного краю [35].

Безпосереднє сприймання природи пропагували Ж.-Ж. Руссо, В.О. Сухомлинський, Л.М. Толстой та інші. На думку С.Ф. Русової, діти повинні бути якнайближче до природи. Адже ми можемо любити тільки те, що знаємо: рослинність, звірів свого краю тощо [43]

Г.С. Тарасенко зазначає, що естетичне народжується із зовнішнього образу, що сприймається чуттєво – зором, слухом, дотиком, нюхом – як цілісна форма в її гармонійному співвідношенні зі змістом [50].

На необхідність сприймання об'єкта за допомогою різних органів чуттів вказують Я.А. Коменський, Й.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинський [24; 52].

Аналогічні підходи знаходимо в працях сучасних

педагогів. Т.М. Байбара, вказує на те, що сприймання вимагає від дітей оволодіння умінням користуватися своїми органами чуття, тобто бачити, відчувати, чути [2].

Д.І. Струннікова вказує на доцільність організації з дошкільниками і молодшими школярами безпосереднього сприймання природи в процесі проведення спостережень, екскурсій, дослідів, праці в природі тощо [48].

Структура організації спостережень визначена в працях Т.М. Байбари, Н.М. Захарової. На думку останньої, вона включає: визначення істотних ознак об'єкта; віднесення його до певної групи; встановлення взаємозв'язків об'єкта з іншими об'єктами, формування висновку-пояснення про загальне значення об'єкта; визначення особистісного ставлення до нього; фіксація уваги на способах міркування.

На думку А.В. Степанюк, З.П. Плохій, має забезпечуватися процес сприймання дітьми об'єктів природи як суб'єктів.

Н.М. Бібік, М.С. Вашуленко, К.Ж. Гуз, В.Р. Ільченко, Д.М. Кітяжева, Л.П. Кочина, Д.І. Струннікова та інші науковці наголошують на тому, що сприймання дітьми природи має здійснюватися на основі запровадження міжпредметних зв'язків та інтегрованого викладання [5; с.314].

В.Р. Ільченко, К.Ж. Гуз. Вважають, що застосування нових знань на інших уроках допоможе дитині зіставити новий об'єкт з відомими речами. Зробити певні висновки та узагальнення, зрозуміти зв'язки між об'єктами довкілля, стимулюватиме самостійні спостереження» [28].

Д.І. Струннікова оптимізацію процесу сприймання дітьми природи пов'язує з інтеграцією змісту і форм дослідницько-пошукової, ігрової, трудової, зображувальної, мовленнєвої, навчальної діяльності [48].

За М.С. Вашуленко, Н.М. Бібік, Л.П. Кочиною, інтеграція дає можливість формувати в учнів якісно нові знання про природу, що характеризуються вищим рівнем осмислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищенням їх дієвості й системності [6].

У працях Н.М. Бібік, І.Л. Вікторенко висвітлено необхідність взаємодії

педагогів та батьків у напрямку організації їх спілкування з дітьми про природу [5].

На думку І.Л. Вікторенко, К.Ж. Гуз, В.Р. Ільченко, підвищення ефективності сприймання дітьми природи має здійснюватися за умови сумісної діяльності вчителя і батьків [23].

Сукупність дидактичних умов формування цілісного сприйняття природи (див. рис.1.2).

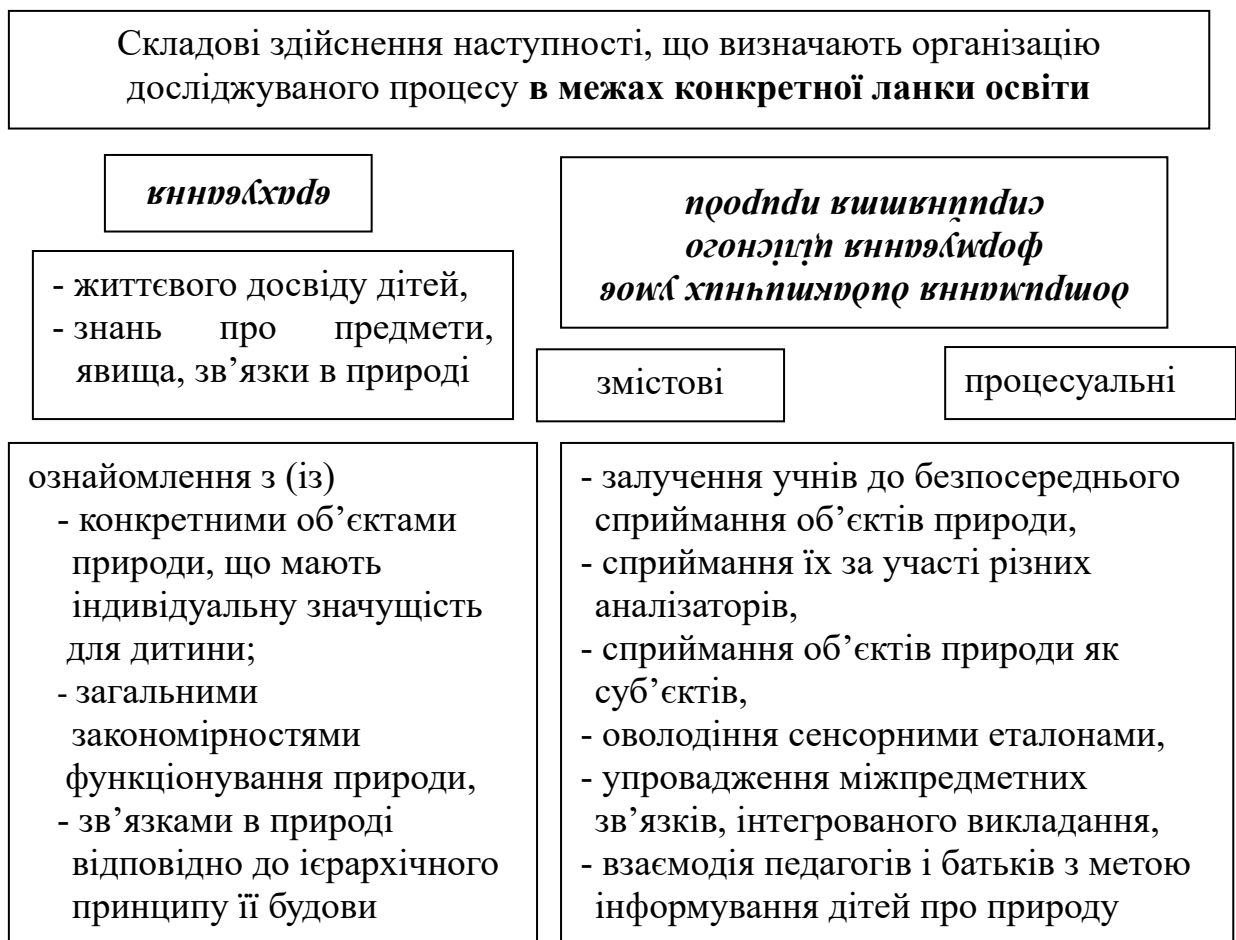

Рис. 1.2. Складові здійснення наступності, що визначають організацію формування цілісного сприйняття природи в конкретній ланці освіти

Висвітлення педагогічних поглядів на визначення вікового періоду, що є початковим у формуванні цілісного сприйняття природи сприяло виокремленню двох напрямків. За одним із них, віковий період окреслюється старшим дошкільним віком, натомість представники іншого напрямку

первісним визначають молодший шкільний вік, а саме: період навчання дитини в першому класі. Зазначене спрямовує науковий пошук на розкриття процесу формування цілісного сприйняття природи у дітей старшого дошкільного віку.

Таким чином, ми пояснюємо цілісне сприйняття природи як активний процес розуміння сенсорної інформації, що будує у свідомості дитини образ природи у вигляді системи, складові якої утворюють певну цілісність на всіх рівнях організації живої природи.

Теоретичний аналіз сутності поняття «наступність» виявив необхідність розгляду проблеми формування цілісного сприйняття природи у врахуванні інтересів, думок, видів діяльності, які попередньо наповнювали життя дитини. Великим недоліком школи є неспроможність зв'язувати ті знання, набуті дитиною в житті, з тим, що вона бере зі школи.

1.2. Характеристика вікового періоду що є початковим у формуванні цілісного сприйняття природи

Розвиток дитини — складний психофізіологічний процес, який відбувається відповідно до індивідуальних особливостей та законів.

Цілісне сприйняття природи забезпечується взаємодією дитини з природою. З метою визначення педагогічних аспектів цієї взаємодії вважаємо за необхідне охарактеризувати віковий період що є початковим у формуванні цілісного сприйняття природи, та визначення дидактичних умов формування цілісного сприйняття природи.

Т.В. Дяченко зазначає, що від народження до семи років діти східних слов'ян, безпосередньо контактуючи з природою, здобували знання, пізнавали її єдність, відчували себе частиною природи. Від 7 до 14 років діти залучалися до спостережень у природному середовищі [19].

На думку І.Д. Зверєва, перші уявлення про природу закладаються в сім'ї й дитячому садку: ведуть спостереження за погодою, сезонними змінами в

природі, впливом їх на живу природу тощо [22].

За З.П. Плохій, об'єкти та явища природи привертають увагу дітей раннього та переважно молодшого дошкільного віку. У старшому дошкільному віці діти разом із дорослими створюють екологічні моделі, доцільність яких зумовлена розмаїттям природних явищ, прихованістю причинних зв'язків [35].

На думку Н.В. Лисенко, дошкільники здатні активно засвоювати знання про елементарні взаємозв'язки в природі. У дошкільному віці формуються первинні екологічні знання, що виникають як результат взаємодії з природою, зорієнтовані на певну дію [29].

До кінця дошкільного віку в дитини формується ряд психічних новоутворень, в тому числі уміння робити елементарні узагальнення; практичне оволодіння мовою [5].

Під впливом навчання у молодших школярів розвивається теоретичне мислення, тобто вони засвоюють наукові поняття, закономірності, поступово оволодівають такими розумовими операціями, як аналіз, порівняння предметів, узагальнення істотних ознак і відкидання неістотних. Але оперувати знаннями без опори на конкретні предмети, їх моделі або схеми дітям ще важко. Систематичне навчання сприяє і виникненню довільності психічних процесів, плануванню, контролю власних дій.

В.Р. Ільченко, К.Ж. Гуз наголошують на тому, що «ознайомлюючись з живою природою, учні першого класу сприймають її цілісно, не поділяючи на рослинний і тваринний світ». Однак у дошкільному закладі освіти діти пізнають тваринний та рослинний світ як окремо, так і у зв'язках [23].

В поглядах педагогів на визначення вікового періоду, що є початковим у формуванні цілісного сприйняття природи є неоднозначність міркувань. Частина дотримується думки, що це старший дошкільний вік, натомість інші – період навчання в першому класі характеризують як первісний стосовно цілісного сприйняття дитиною природи, залишаючи поза увагою надбання дошкільного періоду її розвитку.

В аналізі спільної роботи закладу дошкільної освіти із початковою школою задля формування готовності дітей до навчання, зазначимо, що доцільно розвивати практику попереднього знайомства (якщо це можливо) з майбутнім учителем, а також ознайомлювати педагога з роботою випускної групи садочка. Взаємозв'язок педагогів дошкільного закладу зі школою здійснюється на психологічному рівні, що представляє собою вивчення особливостей розвитку дитини на перехідному етапі; визначення специфіки переходу від ігрової діяльності до навчальної; забезпечення психологізації освітнього процесу як умови формування особистості), методичному (взаємне ознайомлення з формами і методами освітньої роботи в старшій групі закладу дошкільної освіти та в 1-му класі; забезпечення наступності у методах та прийомах роботи з дітьми з розвитку мовлення, математики, ознайомлення з навколишнім, фізичного, естетичного, соціального виховання – реалізовується шляхом взаємовідвідування вихователями та вчителями занять (уроків) із наступним спільним обговоренням; семінари-практикуми з певних методик, проведення спільних педагогічних нарад, конференцій; взаємоконсультування педагогів; обмін передовим педагогічним досвідом роботи тощо) та практичному рівнях. Це: попереднє знайомство вчителів зі своїми майбутніми учнями; кураторство вихователями своїх колишніх вихованців; взаємодія педагогічних колективів у різних формах: семінари, семінари-практикуми, тренінги (педагогічного спілкування, комунікативних умінь); спільна робота практичного психолога з учителями та вихователями дошкільних груп; системне відвідування вчителями дошкільного закладу, спостереження за діяльністю дітей в закладі дошкільної освіти, як на заняттях так і поза ними; бесіди з дітьми та вихователями; створення “школи майбутнього першокласника”; організація спільних свят, розваг, спортивних змагань тощо. У дошкільному навчальному закладі важливо забезпечити зв'язок вихованців і педагогів дитячого садка зі школою. Для цього використовують екскурсії до школи, відвідування уроків, спільні з першокласниками розваги, а молодших школярів запрошують у дитячий

садок для зустрічі з випускниками старшої групи. Побутує також практика взаємовідвідування свят у дошкільному закладі та початковій школі (свято знань, посвята у школярі, свято букваря, випуску з дитячого садка) [34].

1.3. Вивчення процесу формування в дітей старшого дошкільного віку цілісного сприйняття природи

У дошкільний період розвитку організації процесу цілісного сприймання дитиною природи може здійснюватися за таких підходів: без керівництва посередниками (дитина не відвідує дитячий садок, цілісне сприймання природи не є предметом обговорення в сім'ї, у випадку перебігу цілісного сприйняття природи без керівництва процесом сприймання посередниками, природні властивості, задатки дитини виступають не рушійними причинами формування цілісного сприйняття природи, а лише умовами, що забезпечують реалізацію досліджуваного процесу), за керівництва (у випадку наявності впливу сім'ї та дошкільного навчального закладу на досліджуваний процес).

Сприймання природи дитини відбувається за допомогою зорового, слухового, нюхового, смакового й тактильного відчуттів.

Одним із основних засобів безпосереднього сприймання предметів і явищ природи є зоровий аналізатор. Суттєвим уже з середини дошкільного віку з'являється уміння спостерігати за предметами і явищами природи та розглядати їх [57]. Протягом дошкільного віку зростає тривалість розглядання предметів.

Результативність самостійного цілісного сприйняття дитиною природи визначається тим, що, за дослідженнями Г.С. Костюка, протягом дошкільного віку значно підвищується гострота зору дітей [9], за С.І. Подмазіним, зоровий аналізатор «пропускає» до психіки дитини 80% інформації з оточуючого середовища.

В молодшому дошкільному віці діти розпізнають рослини найближчого оточення за будовою, розрізняють тварин, помічають особливості їх поведінки в залежності від стану погоди, пір року, місць перебування, зорово сприймають ознаки, зміни на небосхилі. Вони охоче спостерігають за рослинами, тваринами, явищами природи, знаходять спільне і відмінне в зовнішніх ознаках, будові, догляді тощо [17; 32].

Наступним за ступенем значущості для цілісного сприйняття природи є слуховий аналізатор. За його допомогою фіксуються та розрізняються звуки в природному середовищі, звуконаслідування тварин, мовлення людей. Діти самостійно, без додаткових словесних спонукань запитують у дорослих про невідоме у природному середовищі. У старшому дошкільному віці діти запитують про те, що лякає в природі, з'ясовують правомірність своїх дій у довкіллі [18].

За дослідженнями Б.М. Теплова, у дітей дошкільного віку розвивається швидше мовний слух, ніж звуковисотний М.М. Безруких, С.П. Єфімова, Г.О. Люблінська вказують на те, що діти шести років дуже люблять слухати мовлення дорослих [30].

А у молодшому шкільному віці слухання взагалі стає домінуючим видом діяльності, який поступово переростає в окремий вид навчальної діяльності. В.Ф. Олейник зазначає, що 5-6-річний вік вважається сензитивним щодо розвитку слухового сприймання [38].

Розкриваючи вікові здатності дитини за допомогою некерованих нюхових, смакових і тактильних відчуттів сприймати природу, варто наголосити на тому, що, за Дж. Гібсоном, дитина в процесі сприймання навколишнього середовища, роздивляючись, слухаючи, сприймаючи на дотик, нюхаючи, пробуючи на смак, починає його усвідомлювати [11].

За допомогою тактильних відчуттів у сприйнятті дитиною природи, відзначав О.В. Запорожець, дитина здобуває нові знання про властивості предметів, їх просторові відношення, зв'язки між ними [21].

Поєднання тактильного й зорового сприймання розкриває

Г.О. Люблінська, вона підкреслює, що рука як орган практичної дії ніби допомагає оку виділити деякі відмінні особливості предмета [30].

Схожі підходи превалюють у роботах Л.О. Богуславської, С.А. Гончаренко, Л.О. Кондратенко. Для створення чіткого уявлення про складний об'єкт дитині дошкільного віку недостатньо його побачити, необхідно ще й помацати [33].

Перед початком навчання в школі питома вага нюхових, смакових, тактильних відчуттів значно зменшується, проте вони домінують у пізнавальній діяльності дітей молодшого дошкільного віку.

Узагальнюючи розкриття вікової здатності дитини за допомогою зорового, слухового, нюхового, смакового й тактильного відчуттів сприймати природу, акцентуємо увагу на тому, що розвиток аналізаторів сприяє формуванню в дошкільників цілісного сприйняття природи, однак результативність досліджуваного процесу в значній мірі залежить від цілеспрямованої актуалізації педагогами та батьками їх дій.

Можливості дитини дошкільного віку самостійно цілісно сприймати природу визначаються функціонуванням наочно-дієвого, наочно-образного та виникненням образно-мовного мислення, що спирається на образи уявлень і здійснюється за допомогою слів [39].

За Г.О. Люблінською, словесні форми мислення дошкільників набувають вигляду простих суджень і порівняння, висновками і питаннями, які вони спочатку ставлять дорослим, а потім і самим собі [30].

Можливості дитини самостійно цілісно сприймати природу пояснюються ще й тим, що у дітей старшого дошкільного віку інтенсивно формуються здібності до узагальнень, аналізу, абстрактного мислення [9].

Оскільки цілісне сприйняття природи передбачає оволодіння дітьми вмінням встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, ми слідом за Д.Б. Ельконіним, вважаємо, що суттєвий перелом у розумінні причинності настає приблизно в п'ять років (до 4,6% падає відсутність пояснень і до 11,8% неадекватні пояснення) [57].

У результаті системного впливу сім'ї та дошкільного закладу діти старшого дошкільного віку розрізняють стани та якості повітря, води, ґрунту; встановлюють зв'язок між змінами температури повітря, станом води, ґрунту, рослин, поведінкою тварин. У своїх міркуваннях вони здатні назвати причини явищ і таким шляхом прийти до їх розуміння. У галузі живої природи бачать розбіжності між рослинами і тваринами, у галузі неживої природи розрізняють спокій і рух [12; 18; 32].

У дошкільний період розвиток **мовлення** здійснюється в двох основних напрямках: інтенсивно набирається словниковий запас; мова забезпечує перебудову пізнавальних процесів (уваги, мислення, пам'яті, уяви, сприймання).

До 6 років у дитини формується пояснювальна форма мовлення (міркування, пояснення способів дій, обдумування плану майбутньої діяльності, констатація тощо).

Результативність цілісного сприйняття природи як наслідок системного зовнішнього впливу полягає в тому, що вже у молодшому дошкільному віці діти правильно називають рослин, тварин, зірки, планети, стани погоди, повітря, води, ґрунту, глини, піску, природних явищ. Вони можуть скласти невеличке оповідання про відомих їм рослин та тварин, коментують свої трудові дії в природі. Висловлюють у розповідях свої враження від споглядань явищ природи, Сонця, Місяця [25; 26; 32].

Істотну роль щодо самостійного сприймання природи відіграє **пам'ять**. Г.С. Костюк, Г.О. Люблінська зауважують, її розвиток у дошкільному віці характеризується якісними змінами: формується логічна пам'ять, підвищується точність впізнання об'єктів, продуктивність запам'ятовування. Якісні зміни відбуваються й у процесах впізнавання, діти, впізнаючи об'єкти, більше спираються на їх родові ознаки [9].

У варіанті системного зовнішнього впливу сім'ї та дошкільного закладу на процес цілісного сприйняття природи діти молодшого дошкільного віку впізнають рослини найближчого оточення. Відрізняють їх за будовою

наземної частини. Впізнають та розрізняють тварин, згадують назви відомих рослин і тварин; впізнають на фотографіях, малюнках, ілюстраціях відомі планети й зірки вдаються до пригадування відомого.

Значну роль у цілісному сприйнятті природи відіграє розвиток уяви дитини. Чим старший дошкільник, тим менше його уява потребує опори на дії з предметами, які замінюються мовними актами. Опора на слово дає можливість дитині подумки створити новий образ. Уява старших дошкільників носить не тільки відтворюючий, але й творчий характер.

Важливою властивістю уяви дошкільників є надання явищам та предметам природи людських якостей, почуттів. Діти переносять на тварини, рослини й неживі предмети людські сили, властивості, уподібнюють неживі предмети до живих і намагаються поводитися з ними так, ніби їм характерні риси людей, що є важливою умовою цілісного сприйняття природи.

У дошкільному віці здійснюється процес формування довільної уяви. У старшому дошкільному віці формується навмисне створення образів, спрямоване заздалегідь поставленою метою [9].

Уява дошкільників поступово набуває рис деякої цілеспрямованості й певної довільності. Яскраво проявляється в образотворчій діяльності, оскільки дитина малює так, як уявляє. Улюбленими об'єктами малювання є люди, тварини, рослини. У старшому дошкільному віці дитина вдається до творчої уяви у своїх розповідях про Космос [20].

Внаслідок нагромадження життєвого досвіду, утворення в головному мозку дитини асоціативних зв'язків, все більша кількість предметів із оточення дитини стає об'єктом її уваги [21].

Якщо виникнення мимовільної уваги дитини спричинено силою, несподіваністю, новизною, незвичайністю, контрастністю подразника та рухомістю об'єкта сприймання, то довільна увага дошкільника залежить від чіткого розуміння конкретної задачі, наявності звичних та сприятливих умов для діяльності, виникнення непрямих інтересів, залучення до активної діяльності, різних дій [27].

Суттєвим стосовно формування цілісного сприйняття природи є те, що у дошкільному віці об'єктом уваги дитини стає **слово**. Назви предметів і дій викликають у її свідомості образи, створюються умови для розвитку як мимовільної, так і довільної уваги. Дорослій людині стає легше за допомогою слова, вказівних жестів, міміки, виразу обличчя привертати увагу дитини до певних об'єктів.

Аналізуючи дотримання дидактичних (змістових та процесуальних) умов формування цілісного сприйняття природи, вказати на те, що статтею 23 Закону «Про дошкільну освіту» передбачено «закладання елементів природоцільного світогляду» [21]. За Базовим компонентом дошкільної освіти [1] окреслене реалізується у змістових лініях «Природа планети Земля» та «Природа Космосу» сфери життєдіяльності «Природа» (див. рис. 1.3).

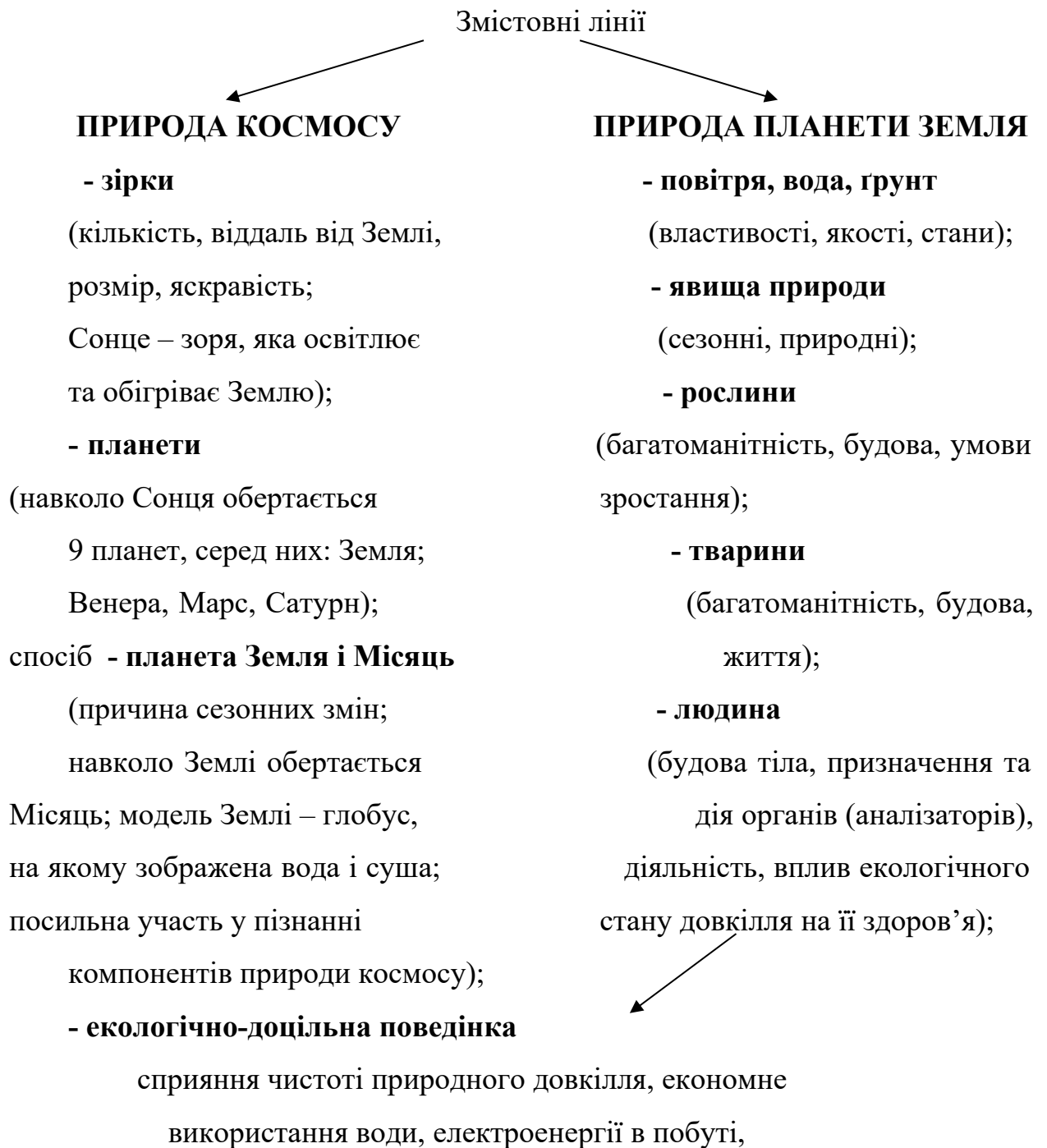
Компетентність дітей дошкільного віку щодо галузі «Природа планети Земля» складають відомості про природу як цілісний організм, в якому взаємодіють повітря, вода, ґрунт, рослини, тварини, люди, їх єдності, русі й мінливості. У галузі «Природа Космосу» становлять елементарні уявлення про зорі (Сонце), планети (у тому числі Земля та Місяць) [1].

Зміст програм навчання і виховання дітей. спрямовує педагогічний вплив на своєчасне введення дитини у світ природи, розвиток пізнавального інтересу, закладання основ екологічного виховання [18], формування елементів природоцільного світогляду, ознайомлення із взаємозв'язками в природі, формування навички екологічно-безпечної поведінки, вміння порівнювати та класифікувати за ознаками об'єкти та явища природи, самостійно використовувати знання про природу під час нових ситуацій, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки різного ступеня складності, складати зв'язні розповіді про явища та об'єкти природи, що попередньо спостерігалися [17].

Ознайомлення старших дошкільників з природою здійснюється з дотриманням такої дидактичної умови, як розкриття загальних

закономірностей функціонування природи (**повторюваності та періодичності процесів**). Окреслене має відображення і в змісті початкової ланки освіти. Додамо, що розгляд проблеми не лише сприяє повторенню вивченого дітьми в дошкільний період розвитку, а й розширює та доповнює їх знання.

**ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ
СФЕРИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ «ПРИРОДА»
БАЗОВОГО КОМПОНЕНТА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

поліпшення якості повітря, ґрунту, води)

Рис. 1.3. Якість знань за вимогами Базового компонента дошкільної освіти сфера життєдіяльності «Природа»

Статтею 8 Закону України «Про дошкільну освіту» батьки або особи, які їх замінюють, відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти мають забезпечити дітям дошкільну освіту в сім'ї [59], а отже сприяти екологічній освіті дітей.

На шостому році життя вихователь повинен систематизувати уявлення дитини про зв'язок між зміною положення сонця, станом ґрунту, повітря та розвитком рослин, поведінкою тварин, діяльністю людей.

За програмою «Дитина в дошкільні роки», вихователь може проявляти ініціативу, творчість, пошук. В цілому здійснюється творчі, дослідницькі методи організації колективної та індивідуальної діяльності дітей. Мета програми — забезпечити повноцінний фізичний, соціальний, пізнавальний та естетичний розвиток особистості дитини шостого року життя; полегшити входження у Всесвіт і розвинути її внутрішні сили та духовний потенціал [18 с. 21].

Таки чином, цілісне сприйняття природи дитиною старшого дошкільного віку, здійснюючись без керівництва дорослими (вихователями, батьками), визначається її можливостями: здатністю сприймати конкретні предмети й явища природи, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, уявляти об'єкти природи на основі отриманих знань, висловлюватися стосовно побаченого, узагальнювати сприйняте та робити висновки. Умовами формування цілісного сприйняття природи виступають природні властивості та задатки дитини. Саме умовами а не рушійними причинами цього процесу, тому визначити істинність та системність знань дошкільників щодо складових природи та зв'язків між ними можемо лише у випадку керованого педагогами та батьками перебігу досліджуваного процесу.

Реалізується це з дотриманням визначеної сукупності дидактичних умов.

Під час цілеспрямованих спостережень у доквіллі діти ознайомлюються

із загальними закономірностями функціонування природи (повторюваністю та періодичністю процесів).

На рівні організму дитина пізнає зв'язки між органами рослини, тварини чи людини, відповідність умов природнього середовища до потреб організму рослини чи тварини, залежність знаходження тварини від наявності в природному середовищі корму чи схованки.

Відповідно до популяції діти сприймають зв'язки між дорослими тваринами та їх потомством; між тваринами, що об'єднуються у групи: зграї (птахи), сім'ї (бджоли), колонії (мурахи); між дитиною та членами родини; між дитиною та іншими людьми.

На рівні угруповання в дошкільники спостерігають та моделюють зв'язки між об'єктами живої природи (рослинами, тваринами, людьми) та Сонцем, ґрунтом, повітрям, водою.

Формування цілісного сприйняття природи здійснюється в процесі навчальної, трудової, творчої, ігрової діяльності на основі впровадження міжпредметних зв'язків та інтегрованого викладання. Дошкільники залучаються до безпосереднього сприймання об'єктів природи та сприймання їх за участі різних аналізаторів.

Батьки залучаються до продовження вдома цілеспрямованого спілкування про природу, спостережень за об'єктами та явищами природи, дослідницької роботи, розпочатих у дитячому садку.

Формування цілісного сприйняття природи базується на словесних, наочних, практичних методах, методі опори на життєвий досвід дітей, пояснювально-ілюстративного методу.

Здійснивши аналіз Базового компонента дошкільної освіти та досвід роботи вихователів можемо стверджувати, що у навчальному середовищі дошкільної ланки освіти досліджуваний процес здійснюється з дотриманням визначеної сукупності дидактичних умов.

РОЗДІЛ II

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗДІЙСНЕННЯ НАСТУПНОСТІ У ФОРМУВАННІ В ДІТЕЙ ЦІЛІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ ПРИРОДИ

2.1 Аналіз стану забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти у процесі формування у дітей цілісного сприйняття природи

Нами проводився констатувальний експеримент для з'ясування стану реалізації принципу наступності між дошкільною та початковою ланками освіти. Він передбачав роботу, розкрити в пунктах 1-5:

1. Визначення форм, методів та засобів реалізації досліджувального процесу в дошкільній та початковій ланках освіти проводилося під час бесід (з педагогами, дітьми, батьками), анкетування, спостереження за освітнім процесом.

Зафіксовано: у дошкільній ланці освіти використання і реалізація словесних і практичних методів спрямовані на формування цілісного сприйняття природи. У першому класі домінує формування загальнонавчальних умінь та навичок з епізодичною реалізацією елементів досліджувального процесу.

З початком навчання в школі безпосередньому сприйманню дітьми природи приділяється значно менше уваги. До «живого споглядання» природи діти залучаються менш інтенсивно і пасивно.

В дошкільному віці домінуючими є такі форми, як екскурсія, заняття, то в період навчання дітей у першому класі домінуючою формою є урок. Кількість екскурсій в природу зменшується.

Засобами формування в дошкільників цілісного сприйняття природи є постійні, змінні об'єкти живої й неживої природи; мовлення дорослих, що спрямоване на ознайомлення дітей з природою; дитячі іграшки, виготовлені з природних матеріалів тощо. У першокласників: образотворчі

(предметні малюнки), цілеспрямоване мовлення вчителів, моделі предметів природи та природне середовище (проведення спостережень), уроки серед природи

2. Встановлення зорієнтованості пізнавальних потреб першокласників та старших дошкільників щодо складових природи та зв'язків між ними.

Аналіз даних опитування дітей представлений в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати вивчення пізнавальних потреб дітей щодо об'єктів живої природи

Навч. заклади	Група (клас), вік дитини	Складові живої природи								
		люди	звірі	птахи	риби	комахи	дерева	кущі	рослини	організми з озн. рослин і тварин
Дошкл. заклад										
	Старша група	60%	77%	71%	60%	60%	55%	40%	37%	55%
Шко-ла	1-й клас	100%	86%	77%	75%	80%	75%	60%	61%	57%

Проведений аналіз дав можливість констатувати наступне: про людей запитують 60% вихованців старшої групи, то цей показник збільшується до позначки 100% стосовно дітей, які навчаються в першому класі.

З початком навчання дитини в школі фіксується помітне зростання зацікавленості предметами органічного світу.

На нашу думку, зниження пізнавального інтересу дошкільників до об'єктів живої природи зумовлено тим, що вихователі закладів дошкільної освіти більшу частину часу відводять на підготовку дітей до школи, яку перш

за все вбачають у формуванні графічних навичок письма та розвитку уміння читати.

Щодо особливостей сприйняття предметів неорганічного світу, то зниження зацікавленості першокласниками листопадом, глиною, піском, опадами, на нашу думку, спричинено тим, що учні під час прогулянок вже не граються у піску, рідко ліплять вироби з глини, не завжди спостерігають за явищами природи.

Таким чином, змістова лінія Базового компонента дошкільної освіти «Природа планети Земля» реалізується без належної уваги і втрачається найцінніша її характеристика: системність.

3. Під час бесід з учителями щодо реалізації принципу наступності у процесі формування цілісного сприйняття природи у першокласників ми намагались отримати відповіді на наступні запитання:

1). Як вони розуміють сутність принципу наступності у формуванні цілісного сприйняття природи у дітей.

2). Чи ознайомлені з програмою "Рідна природа" для дошкільних закладів?

3). Які методи (форми робіт) використовують в роботі з метою формування в учнів у формуванні цілісного сприйняття природи?

4). Які труднощі відчувають педагоги у процесі формування у першокласників з данної проблеми?

Аналіз опитування вчителів показав, що усі вчителі правильно розуміють сутність принципу наступності, проте недостатньо обізнані з програмою для дошкільного виховання «Дитина в дошкільні роки».

Учителі застосовують різноманітні засоби, методи, прийоми навчання. Найчастіше використовують метод бесіди. Вони відчувають труднощі у формуванні в учнів цілісного сприйняття природи (недостатньо методичної літератури з цього питання; недостатньо часу на самостійне опрацювання проблеми).

Аналіз відвіданих уроків показав, що недоліками у роботі вчителів з проблеми дослідження є: переважання на уроці словесних методів, а в такому разі діти запам'ятовують багато слів, які не мають у їхній свідомості ніякого реального змісту; робота з окресленої проблеми проводиться в основному на уроці «Я досліджую світ».

4. Визначення рівня сформованості у дітей цілісного сприйняття природи на момент початку навчання в школі здійснювалося за такими критеріями:

- якість знань (повнота) й дієвість (відтворення та застосування знань у стандартних і нестандартних ситуаціях); - рівень оволодіння досвідом емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього природного середовища.

Виділено три рівні:

Низькій рівень. Дитина не в повному обсязі володіє знаннями про природу, частково розуміє зв'язки в природі. Виконує запропоновані завдання найчастіше без пояснень і тільки із зовнішньою допомогою.

Середній рівень. Дитина в обсязі вікової норми володіє знаннями про природу, розуміє зв'язки в природі на рівнях організму. Частково зв'язки між об'єктами живої та неживої природи. Не завжди пояснює хід своїх міркувань.

Високий рівень. Дитина володіє знаннями про природу, розуміє зв'язки в природі (між дорослими тваринами та їх потомством; між тваринами одного виду), між (рослинами, тваринами, людьми) та Сонцем, ґрунтом, повітрям, водою). Пояснює хід своїх міркувань.

Опитування дітей відбувалося у формі бесід та за питаннями.

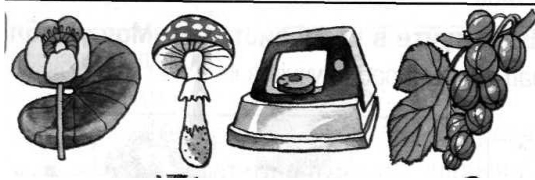
1. Назви одним словом, що зображено на малюнку.

2. Доповни речення.

Верхній пухкий шар землі на якому зростають рослини називають _____.

3. Закресли зайве.

4. З'єднай стрілками: Що дають рослини людям?

Соняшник	Цукор
Цукровий буряк	Олія
Пшениця	Борошно

5. Доповни речення, використовуючи слова для довідок: (більше, менше)

Чим вище Сонце, тим _____ тепла воно посилає на землю.

Ми визначили, якщо учні виконали правильно п'ять завдань, то вони досягли високого рівня знань. Якщо допустили 1 помилку то вони досягли достатнього рівня знань; 2 помилки - середнього рівня знань; 3 помилки - низького рівня знань та умінь. Результати представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати визначення рівнів сформованості цілісного сприйняття природи в учнів (на початок навчання учнів у першому класі)

Рівні	1-А клас		1-Б клас	
	Кількість учнів	Всього (%)	Кількість учнів	Всього (%)
Високий	3	20	2	12,5
Середній	7	47	10	62,5
Низький	5	33	4	25

Відповідно до отриманих даних можемо зробити висновок, що результати в 1-А та 1-Б класах схожі і відповідають середньому, низькому та частково високому рівням знань та вмінь.

5. Рівень взаємодії сім'ї та школи у процесі формування цілісного сприйняття природи з'ясувався нами у ході опитування вчителів та батьків. Результати свідчать про те, що між ними майже відсутня узгодженість дій.

Таким чином, результати анкетування педагогів початкових класів засвідчили недостатній рівень їх компетентності стосовно проблеми наступності та шляхів її розв'язання.

На основі аналізу педагогічної документації та спостережень за освітнім процесом ми констатували, що спостереження проводяться молодшими школярами переважно самостійно. Менше проводяться екскурсії, праця у природі, природознавчі ігри.

Набутий дітьми в дитячому садку досвід взаємодії з природним довкіллям не розширюється, а частково втрачається. Ми пояснюємо такий факт відсутністю наступності у завданнях, змісті та методичному забезпеченні природопізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Важливішу роль в освітньому процесі першого класу відіграє формування загальнонавчальних умінь і навичок.

У школі зменшується обсяг активних форм роботи, в яких учні набували б емоційного досвіду взаємодії з природою, поглиблювали знання про зв'язки та закономірності, які існують у природі, оволодівали би навичками екологічно доцільної поведінки.

Розкриття зв'язків у природі здійснюється за часткового врахування знань про природу, набутих дітьми в дошкільний період розвитку.

Аналіз сучасної практики засвідчив, що досліджуваній проблемі приділяється недостатня увага, робота в основному відбувається на уроках "Я досліджую світ".

2.2. Сутність методики здійснення наступності у формуванні цілісного сприйняття природи у дошкільників та учнів першого класу

У Концепції екологічної освіти України екологічна освіта визначається як сукупність компонентів: екологічні знання – екологічне мислення – екологічний світогляд – екологічна етика – екологічна культура, кожному з них відповідає рівень (початковий (інформаційно-підготовчий), основний (базово-світоглядний), вищий, профільно-фаховий (світоглядно-зрілий)) екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільного рівня до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації на вищих рівнях [57, 233-234].

Отже, процес формування цілісного сприйняття природи розглядається нами як складова екологічної освіти, яка спрямована на опанування дітьми певної системи знань про природу.

За А.В. Матвійчуком, екологічні знання є результатом пізнавальної діяльності (або життєдіяльності індивіда), реакцією суб'єкта на довкілля, способом цілеспрямованої взаємодії людини з навколишнім середовищем, тобто моделлю поведінки у навколишньому світі. Екологічне знання трактується ним як специфічна галузь знання, що утворюється складною системою різних структурованих сукупностей фактів, закономірностей, теоретичних побудов, які сприяють цілісному уявленню про навколишнє середовище та місце людини в природі[33].

На думку З.П. Плохій, первинні екологічні знання виникають як результат взаємодії з природою й існують у вигляді системи. Екологічні знання розділяються за трьома напрямками: біологічна екологія (живий організм; різноманітність середовищ існування; зовнішні зв'язки; будова, поведінка

живих організмів тощо), соціальна екологія (взаємодія людини з природою) і прикладна екологія (правила поведінки в природі, використання природних ресурсів, природоохоронні заходи)[35].

Методика здійснення наступності у формуванні в учнів першого класу цілісного сприйняття природи впроваджується з дотриманням принципу наочності. Реалізованість його сприяє засвоєнню дітьми сенсорних еталонів; полегшує сприймання ними зовнішніх ознак та властивостей об'єктів, предметів, явищ природи; попереджує формальне засвоєння існуючих в природі зв'язків; сприяє розумовому розвитку вихованців [33].

Принцип співробітництва в процесі реалізації методики здійснення наступності у формуванні в учнів першого класу цілісного сприйняття природи має забезпечити співпрацю вчителя і учнів, орієнтацію педагога на активну позицію вихованців, відмову від авторитарного спілкування з ними, створення на уроці атмосфери, що сприяла б розквітості та самореалізації кожної дитини. Продуктивність досліджуваного процесу забезпечується співробітництвом школи й сім'ї, спільною діяльністю вчителя та батьків, що спрямовується на організацію їх спілкування з дітьми щодо конкретних складових природи та зв'язків між ними[33, с-29]

Словесні методи навчання виконують основне навантаження на всіх етапах реалізації методики здійснення наступності у формуванні в учнів першого класу цілісного сприйняття природи. Перед ознайомленням зі змістом тексту екологічного спрямування учні залучаються до підготовчої (вступної) бесіди, мета якої виявити знання про природу, набуті дітьми в дошкільний період розвитку. Зазначений вид бесіди за рівнем пізнавальної самостійності учнів має репродуктивно-відтворювальний характер, оскільки діти повідомляють те, що їм вже відомо про визначений предмет (об'єкт, явище) природи. У такий спосіб забезпечується реалізація методу опори на життєвий досвід учнів. Основу підготовчої бесіди складають прийоми активізації пам'яті, уваги, мислення. Учитель радить учням обов'язково

включати у свої відповіді відомості, про які вони дізналися, читаючи попередні тексти.

До пояснювальної бесіди діти залучаються після ознайомлення зі змістом тексту на основі слухання мовлення вчителя (самостійного читання тексту). Основна мета її проведення – організація свідомого засвоєння дітьми нового матеріалу про предмет (явище) природи.

Структура пояснювальної бесіди:

1. Відповіді на запитання (виконання тестових завдань або проведення дидактичної гри), що висвітлюють зміст першого абзацу тексту.

2. Читання змісту першого абзацу тексту з метою з'ясування правильності чи хибності міркувань учнів.

3. Відповіді на запитання (виконання тестових завдань або проведення дидактичної гри), що розкривають зміст другого абзацу тексту.

4. Читання змісту другого абзацу тексту з метою з'ясування правильності чи хибності міркувань учнів.

5. Відповіді на запитання (виконання тестових завдань або проведення дидактичної гри), що відображають зміст другого абзацу тексту.

6. Читання змісту третього абзацу тексту з метою з'ясування правильності чи хибності міркувань учнів.

Особливістю проведення пояснювальної бесіди є те, що у випадку допущення дитиною помилки у відповідях на питання (під час виконання тестового завдання або в процесі проведення дидактичної гри) учитель не виправляє недоречності учнів, а лише повідомляє, що під час повторного читання тексту або сприймання його на слух (у випадку, якщо діти ще не вміють читати) вони зможуть переконатися у правильності чи хибності своїх міркувань.

Одним із практичних методів методики здійснення наступності у формуванні в учнів першого класу цілісного сприйняття природи є цільове спостереження об'єкта в класному «Куточку дослідження природи». Експонати, що пропонуються дітям для дослідження, виставляються

вчителем у спеціально відведеному місці (бажаним є надпис «Куточок дослідження природи» та емблема), відповідно до змісту тексту, який опрацьовувався на уроці.

Додамо, що «Куточок дослідження природи» укомплектований засобами для безпосереднього та опосередкованого сприйняття дітьми об'єктів природи та їх частин. До перших засобів ми відносимо: натуральні об'єкти живої та неживої природи: зразки глини, ґрунту, піску; кора, листя, плоди дуба; кора, гілки, листя, сережки берези; квіти, ягоди, насіння калини; стебло, листя, плоди шипшини; кора, гілочка, шишки сосни; листя різних порід дерев; кімнатні рослини (серед яких обов'язковою є фіалка); різновиди моху; луска риби; контурне та пухове пір'я птахів; гербарій рослин; колекція комах). Доречними будуть і образотворчі засоби: картини, фотографії, вироби з природних матеріалів, малюнки, аплікації, за допомогою яких діти опосередковано сприймають природу.

Організація та проведення спостереження за конкретно обраним учителем предметом природи передбачає попередній інструктаж, повідомлення мети спостереження, ознайомлення з планом його проведення, безпосереднє цільове сприймання об'єкта, обговорення сприйнятого. Важливим моментом організації сприймання є визначення тривалості його проведення. На нашу думку, найдоцільніше залучати учнів до короткочасних керованих спостережень у «Куточку дослідження природи», які здійснювати на великих перервах. Проте в кінці уроку навчання грамоти варто назвати об'єкт, який пропонується дослідити, проінформувати дітей щодо мети спостереження та плану його проведення. Зазначимо, що тривалість дослідження об'єктів природи встановлюється учнями самостійно.

Методикою здійснення наступності у формуванні в учнів першого класу цілісного сприйняття природи передбачено залучення батьків до інформування дітей про природу. У процесі спілкування діти повідомляють, що вони дізналися про об'єкт природи на уроці та під час його сприймання в «Куточку дослідження природи». Батьки під час бесіди з дітьми уточнюють,

доповнюють, розширюють, поглиблюють їх знання про конкретний об'єкт природи та його взаємозв'язки з іншими складовими природи.

Додамо, що на сторінках посібника «Від А до Я про природу» (див. додаток В) подані запитання, які пропонуються для обговорення в родині. Наприклад, запитай вдома:

- Що у твоїй родині знають про живу й неживу природу? Що у твоїй родині знають про їжака (бобра, зайця, лисицю, лина, окуня, жука-оленя, мурах, голуба, дятла, сойку, гриби, мох, сосну, дуб, калину, шипшину, фіалку, очерет, Сонце, воду, повітря, ґрунт, глину, пісок, вітер, листопад, кислотний дощ)? Чи економить воду твоя родина, у який спосіб? Яким чином пісок використовують у твоїй родині? Чи піклується твоя родина про чистоту повітря, яким чином? Як твоя родина піклується про чистоту річок, озер, морів? Чи посадила твоя родина дерева? Що знає твоя родина про зв'язки, які існують між мешканцями лісу? Чи бачили рожевого шпака члени твоєї родини? Чи знають у твоїй родині випадки зменшення кількості тварин чи рослин? Що б сказали члени твоєї родини, якби побачили дітей з букетами лісових квітів?

Одним із практичних методів методики здійснення наступності у формуванні в учнів першого класу цілісного сприйняття природи є залучення дітей до гри з правилами. Організація ігрової навчальної діяльності однаковою мірою можлива і в класі, і вдома. Важливим моментом її проведення є постійна взаємодія дитини з однолітками (дорослими), оскільки у такий спосіб створюються умови для уточнення, доповнення, розширення, поглиблення знань учасників ігри.

Залучення дітей до гри з правилами «Це – жива, нежива природа чи предмет, зроблений руками людини?»[33] забезпечує закріплення вміння розрізняти предмети живої та неживої природи, формування комунікативних здібностей (див. додаток В).

Правилами передбачено, що дитина грається разом з батьками чи однокласниками у такий спосіб: покотивши кубик або діставши з коробочки

один із шести папірців з відповідною цифрою, визначає кількість ходів. Після руху фішкою уважно розглядає кружечок, у якому вона зупинилася. Якщо біля нього немає малюнка, гру продовжує інший гравець. Якщо на малюнку зображено об'єкт живої природи, дитина має право перемістити фішку на два кружечки вперед, у разі, якщо біля кружечка зображено предмет неживої природи, – лише на один кружечок вперед, і робить фішкою один крок назад, якщо на малюнку зображений предмет, що виготовлений руками людини. Якщо фішка знаходиться у кружечку під хмаринкою, необхідно пропустити один хід, адже йде дощ і рухатися далі не можна. Після того, як учнем виконано додаткові ходи, гру продовжує інший гравець. Перемагає у грі той, хто першим дійшов до хатинки, і при цьому не помилився у визначенні предметів живої й неживої природи, а також тих, що виготовлені руками людини.

Можна коригувати правила гри у потрібному аспекті. Наприклад, щоб посилити мовну активність варто долучити голосну мову дитини. Якщо фішка зупинилася у кружечку, над яким зображено предмет живої чи неживої природи, дитина розповідає, що вона знає або що вже прочитала про цей предмет у посібнику «Від А до Я про природу». Якщо на малюнку зображений предмет, зроблений руками людини, – пояснює, яким чином людина його використовує та чи не зашкодить це природі.

Допускається також самостійне складання дитиною своїх правил, ознайомлення з ними учнів класу (батьків) та проведення гри за новими, встановленими нею правилами.

Спроектованою методикою здійснення наступності у формуванні в учнів першого класу цілісного сприйняття природи передбачено ознайомлення з конкретними об'єктами, явищами природи, що мають індивідуальну значущість для дітей [33].

Необхідним аспектом формування в дітей цілісного сприйняття природи, на нашу думку, є уточнення видів зв'язків у природі, що є обов'язковими для розгляду в освітньому процесі, як у дошкільників, так і в

учнів першого класу. Конкретизація способів взаємодії педагогів з батьками щодо інформування дітей про природу.

2.3. Результати експериментальної роботи

Для здійснення наступності між двома ланками освіти ми провели наступну роботу, яка відбувалась в декілька етапів.

На першому етапі було проведено порівняння змісту освітніх ліній "Дитина у природному довкіллі»" і " Я досліджую світ " (див.додаток А).

Аналіз засвідчив, що дошкільна програма спрямована на формування у дітей системних знань про природу. У програмі та текстах підручників для першого класу наявний здебільшого описовий характер зв'язків і залежностей у природі, їх зміст недостатньо спрямований на формування в учнів цілісного сприйняття природи.

Недостатній рівень готовності вихователів і вчителів до розв'язання проблеми наступності, неузгодженість у методах керівництва та формах організації пізнавальної діяльності дітей 6 і 7 років, призводить до зниження природопізнавальної активності першокласників.

На другому етапі, для проведення експериментальної частини дослідження було обрано старшу групу дітей закладу дошкільної освіти, всього 31 дитина. З них 16 дітей – експериментальна група і 15 - контрольна. З метою визначення рівня сформованості природничо-екологічної компетенції дітей дослідної групи було використано ігрову діагностичну методику «Я і Світ» [21]. У основу цієї методики покладено з'ясування ціннісних ставлень дитини до себе і до навколишнього світу. На думку авторів розробленої діагностики, саме ціннісні орієнтації є елементом соціального досвіду, який, у свою чергу, є основою формування означених компетенцій. Ціннісне ставлення дошкільника до природи насамперед має проявлятися у сформованій природодоцільній поведінці, що передбачає готовність включатися у практичну природоохоронну діяльність та прагнення дотримуватися правил природокористування [21].

Як зазначено у запропонованій методиці, навчити помічати красу довкілля, гармонійно співіснувати з природою та раціонально використовувати її багатства – ось пріоритетні завдання екологічного виховання дошкільників. чітко усвідомивши в дошкільному дитинстві відповідальність за природу як живий організм, у майбутньому дитина відчуватиме потребу діяти заради збереження та відновлення її багатств [21].

У дослідженні було використано визначення, яке подають Г.Беленька, Т.Науменко, О.Половіна. Природничо-екологічна компетенція - це складник життєвої компетентності дитини, що становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання (тобто відповідна діяльність і поведінка у природі) і включає три компоненти: інтелектуальний (когнітивний), емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний.

Показники сформованості природничо-екологічної компетенції визначені у відповідності з Базовим компонентом дошкільної освіти. У дитини старшого дошкільного віку вважають природничо-екологічну компетенцію сформованою, якщо вона:

- має уявлення про природне середовище планети Земля та Всесвіту як цілісний організм, у якому взаємодіють повітря, вода, ґрунт, рослини, тварини, люди, Сонце, Місяць тощо; усвідомлює їх значення для діяльності людини, для себе;
- сприймає природу як цінність, виокремлює позитивний і негативний вплив людської діяльності на стан природи, довільно регулює власну поведінку в природі;
- усвідомлює себе частиною великого світу природи; знає про залежність власного здоров'я, настрою, активності від стану природи, її розмаїття і краси; виявляє інтерес, бажання та посильні уміння щодо природоохоронних дій;

- знає про необхідність дотримання людиною правил доцільного природокористування, чистоти природного довкілля, заощадливого використання природних багатств, використання води, електричної та теплової енергії в побуті;
- докладає домірних зусиль для збереження, догляду та захисту природного довкілля [3].

Методика дослідження вихідного рівня сформованості природничо-екологічної компетентії полягала в наступному: педагог надавав дитині таку інструкцію: «Розглянь малюнки (показує картки №13-16 до ігрової методики «Я і Світ»). На них зображені діти, які певним чином поведуться з рослинами, тваринами. Розкажи, що зображено на цих малюнках, правильно чинять діти чи неправильно, поясни свою думку.

Результати обстеження заносились в протокол оцінювання рівня сформованості природничо-екологічної компетентії старшого дошкільного віку. Отримані результати оброблених протоколів занесені в таблицю 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості природничо-екологічної компетентії дослідних груп дітей за результатами констатувального експерименту

Рівні природничо-екологічної компетентії	Експериментальна група 16 дітей		Контрольна група 15 дітей	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
сформовано повною мірою	—	—	—	—
сформовано достатньо	4	25,0	3	20,0
сформовано посередньо	4	25,0	4	27,0
сформовано мінімально	6	37,0	6	40,0

не сформована	2	12,5	2	13,0
---------------	---	------	---	------

Результати дослідження за даною методикою показали наступні результати: природничо-екологічна компетенція експериментальної групи дітей сформована: повною мірою – у 0 дітей; достатньо - у 4-х дітей (25,0%); посередньо – у 4-х дітей (25%); мінімально – у 6-ти дітей (37%); не сформована – у 2-х дітей (12,5%).

У контрольній групі: повною мірою – 0 дітей; достатньо у - 3-х дітей (20%); посередньо- у 4-х (27%); мінімально - у 6-ти дітей 40%); не сформована - у 2-х дітей(13%).

Як бачимо, вихідні рівні сформованості природничо-екологічної компетенції приблизно однакові, а це відповідає вимогам педагогічного експерименту.

Ефективність роботи з формування цілісного сприйняття природи у дітей буде тоді, коли сім'я не стоятиме осторонь. Робота, яка ведеться в групі, повинна закріплюватися удома. Предметом розмови з дітьми про природу можуть бути прогулянки дітей з батьками у ліс, до річки, в зоопарк, перегляд кінофільмів про природу. Такі спостереження допоможуть підвищити рівень культури психічної взаємодії людини з навколишнім світом, та формуванню особистості дитини.

На батьківських зборах обговорювалося питання: «Як формувати пізнавальний інтерес дитини та цілісне сприйняття природи?».

Ми визначили коло знань, які діти можуть засвоїти з батьками, і розроблено поради: “Що розповідати дітям про природу”, “Допомога дітям під час самостійних спостережень за об’єктами та явищами природи”, “Рекомендована природознавча художня література для дітей”, залучення батьків до проведення: свят, конкурсів, вікторини тощо.

Таким чином, аналізуючи дані екологічної психопедагогіки, бачимо, що визначальним у ставленні дошкільнят до природи, є когнітивний компонент,

тобто готовність і прагнення дитини одержувати та переробляти інформацію про об'єкти природи. Чим вищий рівень знань дітей про природу, тим більше вони виявляють пізнавальний інтерес до неї. Важливо вчасно використати цю вікову особливість дошкільнят для організації процесу їхньої взаємодії зі світом природи.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки:

1. Констатуємо суттєвий внесок науковців у розробку аналізованої проблеми, зазначимо, що в їхніх працях висвітлено лише окремі аспекти формування цілісного сприйняття природи. Системного дослідження окресленої проблеми, в доступній нам літературі, ми не знайшли.

2. В поглядах педагогів на визначення вікового періоду, що є початковим у формуванні цілісного сприйняття природи є неоднозначність міркувань. Частина фахівців дотримується думки, що це старший дошкільний вік, натомість інші вважають що це період навчання в першому класі, залишаючи поза увагою надбання дитиною знань про взаємозв'язки в природі в дошкільний період її розвитку.

3. Аналіз стану наступності засвідчив наявність неузгодженості у змісті, методах, формах організації процесу формування цілісності сприйняття природи в підготовчій групі і першому класі, що не забезпечує подальше розширення у дітей досвіду взаємодії з природним довкіллям, сформованого на попередньому віковому етапі.

Набутий дітьми в дитячому садку досвід взаємодії з природним довкіллям не розширюється, а частково втрачається.

Результати анкетування педагогів засвідчили недостатній рівень їх компетентності стосовно проблеми наступності між дошкільною та початковою ланками освіти та шляхів її розв'язання.

4. Експериментальна робота показала, що ефективними у здійсненні

наступності є:

- урахування основних дидактичних принципів: науковості, систематичності й послідовності, доступності, зв'язку змісту знань з практикою;

- врахування життєвого досвіду дітей про предмети, явища та зв'язки в природі;

- наявність узгодженості змісту, форм, методів, засобів формування цілісного сприйняття природи між дошкільною та початковою ланками освіти;

- врахування вікових особливостей дітей;

- широке використання ігрових форм навчання;

- використання різноманітних завдань на впізнання і розрізнення об'єктів і явищ природи, порівняння, аналіз, узагальнення; використання наочності;

- ознайомлення дітей з конкретними об'єктами, явищами природи що мають індивідуальну значущість для дитини.

Організація освітнього процесу з дітьми старшого дошкільного віку спрямовувалася на підготовку дітей до систематичного навчання, а у першому класі – на оптимальне використання набутого ними в дитячому садку досвіду взаємодії з природним довкіллям.

Оптимізація процесу формування у дітей цілісного сприйняття природи забезпечувалася шляхом здійснення міжпредметних зв'язків та інтеграції змісту та форм таких видів діяльності: дослідно-пошукова; ігрова; трудова; зображувальна, мовленнєва; навчальна. На інтегрованих уроках і заняттях спостерігався високий рівень пізнавальної активності. Переключення дітей на різні види діяльності знімало їх перенапругу, дозволяло формувати емоційно-ціннісне сприймання навчального матеріалу.

Важливими організаційно-педагогічними умовами реалізації наступності в ознайомленні з природою дітей є співпраця вихователів і вчителів у забезпеченні ефективності та неперервності навчально-виховного

процесу в обох ланках освіти.

Результативними були такі види методичної роботи: взаємовідвідування й обговорення уроків і занять; планування спільних форм організації природопізнавальної діяльності дошкільників і учнів.

У процесі формувального експерименту було досліджено педагогічні можливості спільної діяльності вихованців старшої групи закладу дошкільної освіти і молодших школярів у досягненні ефективності реалізації наступності в ознайомленні їх з природою (екскурсії, природознавчі ігри, праця у природі тощо), під час яких ми спостерігали значно вищий рівень пізнавальної активності у старших дошкільників ніж в молодших школярів.

З метою диференціації використовувалися різної складності проблемні ситуації, які, з одного боку, сприяли усвідомленню зв'язків та залежностей у природі, з іншого – активній інтелектуальній діяльності дітей.

Результативними було використання природознавчих ігор, ознайомлення з природоохоронної діяльністю. Догляд за рослинами і тваринами в куточку живої природи, праця на ділянці, читання літератури про природу, перегляд діафільмів, підгодівля птахів, тощо.

Особлива увага приділялася співпраці з сім'єю. Було визначено коло знань, які діти можуть засвоїти з батьками, і розроблено поради: “Що розповідати дітям про природу”, “Допомога дітям під час самостійних спостережень за об'єктами та явищами природи”, “Рекомендована природознавча художня література для дітей”.

Результати експерименту підтвердили, що систематична, цілеспрямована наскрізна робота з проблеми дослідження є достатньо ефективною і забезпечує здійснення наступності у формуванні у дітей цілісного сприйняття природи, оскільки було досягнуто вищого рівня сформованості обізнаності дітей про природу у та її подальший розвиток в учнів експериментального класу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми та буде продовжено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. – 1999. – №1. – С. 6-38.
2. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: Навчальний посібник. – К.: Веселка, 1998. – 334 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-ох кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
4. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей: сутність та шляхи реалізації // Дошкільне виховання. – 1999. – №6. – С. 3-5.
5. Большой энциклопедический словарь: В 2-х т. Т.1. / Гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – 863 с.
6. Вашуленко М.С., Бібік Н.М., Кочіна Л.П. Інтегрований підручник для 1 класу // Початкова школа. – 1996. – №1. – С. 9-12.
7. Вашуленко О.М. Питання наступності в педагогічній теорії // Педагогіка і психологія. – 2005. – №4. – С. 49-59.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
9. Вікова психологія / За ред. Г.С. Костюка. – К.: Рад. школа, 1974. – 272 с.
10. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т.2. Проблемы общей психологии / Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1982. – 504 с.
11. Гегель Г.В. Энциклопедия философских наук. – Т.2. – Философия природы. – М.: Мысль, 1975. – 676 с.
12. Гибсон Дж. Экологический подход к зрительному восприятию: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. А.Д. Логвиненко. – М.: Прогресс, 1988. – 464 с.
13. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
14. Давыдов В.В., Кудрявцев В.Т. Развивающее образование: теоретические основания преемственности дошкольной и начальной школьной ступеней // Вопросы психологии. – 1997. – №1. – С. 3-18.

15. Державна національна програма „Освіта: Україна ХХІ століття”. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
16. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова освіта. – 2006. – №2 (338). – С. 8-31.
17. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 3 до 7 років / Наукове керівництво: О.В. Проскура, Л.П. Кочина, В.У. Кузьменко. – К.: Богдана, 2003. – 327 с.
18. Дитина в дошкільні роки. Комплексна освітня програма/Наукове керівництво: К.Л. Крутій. – З.: ТОВ «ЛПС»ЛТД, 2016. – 160 с.
19. Дяченко Т.І. Ставлення до природи у дітей східних слов'ян // Шлях освіти. – 2002. – №3. – С. 49-53.
20. Експериментальна базова програма розвитку дитини дошкільного віку / Наук. кер. О.Л. Кононко. – К.: Світич, 2004. – 149 с.
21. Запорожець О.В. Психологія. – К.: Радянська школа, 1967. – 222 с.
22. Зверев И.Д. Межпредметные и внутрипредметные связи – важный фактор осуществления воспитания и обучения // Советская педагогика. – 1982. – №2. – С. 71-83.
23. Ільченко В.Р. Дидактичні засади інтеграції змісту природничонаукової шкільної освіти з погляду продуктивного навчання // Педагогіка і психологія. – 2000. - №2. – С.5-12.
24. Коменский Я.А. Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие / Сост.: В.М. Кларин, А.Н. Джуриных. – М.: Педагогика, 1987. – 416 с.
25. Конюхов Н.И. Словарь-справочник по психологии. – М., 1996. – 160 с.
26. Кочина Л.П. Листопад Н.П. Математика, 1 кл.: Проб. підручник для серед. загальноосвіт. шк. – 2-е вид. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 144 с.
27. Крутецкий В.А. Психология. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1986. – 336 с.
28. Кучерявий В.П. Екологія. – Львів: Світ, 2001. – 500 с.

- 29.Лисенко Н.В. Екологічне виховання дошкільників. – К.: Освіта, 1993. – 160 с.
- 30.Люблинская А.А. Детская психология: Учебное пособие для студентов педагогических институтов. – М.: Просвещение, 1971. – 415 с..
- 31.Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: Навч. посіб. – 2-ге вид., стереотип. – К.: МАУП, 2001. – 256 с.
- 32.Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку / Керівник авт. колективу З.П. Плохій. – К., 1999. – 286 с.
33. Мантула Т.І. Наступність у формуванні цілісного сприйняття природи між дошкільною та початковою ланками освіти/Кіровоградський держ.педагогічний ун-т ім.Володимира Винниченка.- Кіровоград, 2007.- 309арк.
- 34.Марчій-Дмитраш Т.М. Наступність навчально-виховної роботи дошкільного навчального закладу і початкової школи: Навчально-методичні рекомендації. – Івано-Франківськ, 2014. – 69 с.
- 35.Навчання і виховання учнів 1 класу: Методичний посібник для вчителів / Упор. О.Я. Савченко – К.: Видавництво «Початкова школа», 2002.– 464 с.
- 36.Назаренко Г. І. Шестирічна дитина в школі /Г. І. Назаренко// Методичні рекомендації для вихователів дошкільних закладів; учителів початкових класів та батьків. – Харків: ХОНМІБО, 2003. – 32с.
- 37.Науково-методичні засади становлення сучасного педагога : Збірник студентських наукових праць. – Вип.6. ; Херс. Держ. ун-т.- Херсон: ХДУ, 2020. – 264с. с.63-66
- 38.Одум М. Экология / Пер. с англ. – Т. 1-2. – М.: Мир, 1986. – 328 с.
- 39.Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників: Метод. посіб. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2002. – 173 с.
- 40.Подготовка студентов к работе с учащимися 6-летнего возраста: Учебное пособие / Под. ред. А.Я.Савченко. – К.: Вища школа, 1990. – 263 с.
- 41.Прищепа К.С., Колесниченко В.І. Буквар. – К.: Форум, 2002. – 175 с.

42. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. – К.: «Початкова школа», 2006. – 432 с.
43. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Спепанов. – К.: «Академвидав», 2006. – 424с.
44. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. Т. 1. – М.: Педагогика, 1989. – 488 с.
45. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. – К., 1996. – 303 с.
46. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Генеза, 1999. – 368 с.
47. Савченко О.Я. Початкова освіта має стати якісно новою // Дошкільне виховання. – 2001. – №9. – С. 8-9.
48. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. – К.: «Магістр-S», 1997. – 256 с.
49. Словник синонімів української мови: В 2 т. / Укл. А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. – К.: Наукова думка, 1999-2000. – 954 с.
50. Струннікова Д.І. Наступність в ознайомленні з природою дітей 6 і 7 років (в умовах діяльності навчально-виховного комплексу «школа- дитячий садок»)- Чернівецький держ. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2000. – 283с.
51. Сухомлинський В.О. Школа і природа. Вибрані твори: В 5-ти т. Т.5. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 536-551.
52. Тарасенко Г.С. Паросток. Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. 1-4 класи. Посібник для вчителя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 144 с.
53. Трофімов Ю.Л. Психологія: Підручник для студ. вуз. / За ред. Ю.Л. Трофімова. – 3-тє вид. стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 558 с.
54. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: У двох томах. Т.2. Проблеми російської школи / Упор. Е.Д. Дніпров. – К.: Рад. шк., 1983. – 360 с.

55. Фадєєва Т.О. Розвиток ідеї наступності в працях В.О. Сухомлинського // Наукові записки. – Випуск 52. Частина І. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. – С. 245-248

56. Філософія: Навч. посіб. – 3-тє вид., стер. / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 2003. – 457с.

57. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Головна редакція української радянської енциклопедії Академії наук УРСР, 1986. – 796 с.

58. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 528 с.

59. Эльконин Д.Б. Детская психология. – М.: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1960. – 328 с.

60. Якименко Л. І вперше, і по-новому // Дошкільне виховання. – 2001. – №9. – С. 5-7.

61. http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/

62. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>

Порівняння змісту освітніх ліній "Дитина у природному довкіллі" і
" Я досліджую світ "

Старша група	1-ий клас
<p>ПРИРОДА ПЛАНЕТИ ЗЕМЛЯ</p> <p>Має загальне уявлення про життя людей на планеті Земля, яка має форму кулі (глобус) та складається з повітря, суші (материки, острови) і води (океани, моря, річки, озера). Знає, що повітря знаходиться навколо нас, ним дихає все живе. Розрізняє ознаки повітря (холодне, тепле, гаряче, вологе, сухе), розуміє їх залежність від пори року. Усвідомлює, що вітер — це рух повітря; він може бути сильним, слабким, поривчастим; може бути корисним чи завдавати шкоду. Має уявлення, що тверда поверхня планети, суша, має різну форму (рівнини, пагорби, гори, яри). Знає, що на суші люди будують житло, обробляють ґрунт — родючий шар поверхні. Розуміє значення води, повітря, поживних речовин для життя рослин, тварин, життєдіяльності людей. Має уявлення, що в надрах планети знаходяться корисні копалини (вугілля, газ, нафта тощо), їх добувають і використовують люди. Знає, що на Землі вода знаходиться у річках, озерах, морях, океанах, льодовиках та під землею; вода океанів і морів солоні, а в річках і озерах переважно прісна; у воді живуть тварини, ростуть рослини; вода необхідна всім живим істотам. Розрізняє стани води (рідкий, твердий, газоподібний — пара).</p>	<p>ЛЮДИНА</p> <p><i>усвідомлює</i> людину як частину природи і суспільства, її відмінності від інших живих істот; <i>розповідає</i> про себе, називає адресу проживання; <i>складає</i> словесний портрет «Який (яка) Я», «Чим відрізняюсь від інших», «Що я вмю», «Чого хочу навчитись»; <i>володіє</i> найпростішими гігієнічними навичками, навичками самообслуговування; <i>описує</i> можливі ризики для життя і здоров'я вдома, у школі, на вулиці; <i>розуміє</i> переваги акуратності, доброзичливості, чесності; <i>досліджує</i> свій організм</p> <p>ЛЮДИНА СЕРЕД ЛЮДЕЙ</p> <p><i>цікавиться</i> минулим своєї сім'ї; <i>розрізняє</i> минуле, сучасне, майбутнє (було – є – буде); <i>знає</i> склад сім'ї, імена членів сім'ї, де працюють батьки, хто вони за професією; <i>знає</i>, хто працює в школі; <i>має уявлення</i> про свої обов'язки як школяра, правила поведінки на уроці, на перерві; <i>доречно вживає</i> слова етикету (вітання, прохання, прощання, звертання, подяки, вибачення); <i>доброзичливо спілкується</i> з іншими в спільній діяльності; <i>розрізняє вчинки</i>, дає їм оцінку з погляду моральності; <i>має уявлення</i> про необхідність доброзичливого і уважного ставлення до старших;</p> <p><i>використовує правила</i> культурної поведінки в громадських місцях, що ґрунтуються на врахуванні інтересів</p>

<p>Володіє елементарними знаннями про надходження води до людських осель, її використання для вироблення енергії для освітлення та опалення будівель, господарських та побутових потреб, для проведення гігієнічних процедур тощо</p> <p>Явища природи Має елементарне уявлення про природні явища на планеті Земля та сезонні зміни в природі. Називає пори року, їх прикмети, характерні ознаки. Може схарактеризувати зміни в природі кожної пори року (стан погоди, рослин, поведінка тварин). Розуміє залежність змін від кількості сонячного світла, тепла. Охоче спостерігає за змінами та вміє вести календарі погоди і природи; помічає характерні особливості природних явищ, пояснює їх вплив на рослини і тварини, життєдіяльність людей. Усвідомлює, що хмари рухаються завдяки вітру над поверхнею Землі; що хмарне небо віщує зміну погоди (із хмар вода випадає дощем, зливами, градом); зливи супроводжуються вітром, блискавками, громом; після грози може з'явитися веселка. Розуміє, що град — це льодові кульки, які можуть зашкодити рослинам, тваринам, людям, спорудам; блискавка може бути небезпечною для людей, тварин. Вміє безпечно поводитися під час грози. Знає, що взимку із хмар випадає сніг; розрізняє сухий і вологий сніг, характеризує його (холодний, пухкий, крихкий, липкий, м'який, пористий). Усвідомлює значення снігового покриву для рослин і тварин.</p>	<p>інших</p> <p>ЛЮДИНА В СУСПІЛЬСТВІ <i>знає</i> назву країни, її столицю; <i>має</i> уявлення про зміст символів держави (прапор, герб, гімн, українська мова), історичні пам'ятки свого краю; <i>виявляє</i> зв'язки між людьми в суспільстві (хто про кого дбає, значення праці людей для добробуту країни; <i>орієнтується</i> у найближчому просторі; <i>долучається</i> до корисних справ громади</p> <p>ЛЮДИНА І СВІТ <i>має</i> уявлення про різноманітність людей у світі, називає деякі країни; <i>усвідомлює</i> необхідність доброзичливого ставлення до інших країн та народів, <i>цікавиться</i> відповідною інформацією; <i>наводить</i> приклади виробів, які допомагають людині в побуті, приклади винаходів людства</p> <p>ЛЮДИНА І ПРИРОДА <i>розпізнає</i> тіла неживої і живої природи, рукотворні об'єкти; <i>розуміє</i> значення сонячного світла і тепла на Землі; <i>має</i> уявлення про повітря, воду, ґрунт, їх властивості, про різноманітність живих організмів, <i>розповідає</i> про добові та сезонні зміни в природі, <i>усвідомлює</i> причини їх повторюваності; <i>групує</i> об'єкти природи за однією ознакою; <i>встановлює</i> найпростіші взаємозв'язки в живій і неживій природі, між живими організмами і навколишнім середовищем, між природними умовами та господарською діяльністю людей; <i>розуміє</i> цінність природи для життя людей, залежність якості життя людей від стану навколишнього середовища; <i>обирає</i> у найближчому оточенні те,</p>
--	---

Має уявлення про заметіль, хуртовину, ожеледицю, їх вплив на стан природи. Вміє одягатися та поводитися під час несприятливої зимової погоди. 12 Знає, що навесні стрімко тане сніг, вода струмками збігає до річок, спричиняє скресання льоду; через танення снігу, льоду річки розливаються, виходять із берегів. Має уявлення: про шторм як бурю на морі (океані), що супроводжується сильним поривчастим вітром, високими хвилями; про посуху, що є наслідком відсутності дощів на певній території впродовж тривалого часу. Усвідомлює, що посуха спричиняє висихання ґрунту, загибель рослин, ускладнення життя та харчування тварин і людей. Орієнтується в основних властивостях вогню: корисних (зігріває, допомагає приготувати їжу) та небезпечних, руйнівних (швидко розповсюджується, знищує все на своєму шляху). Знає, що пожежу може спричинити блискавка, небезпечне поведіння людини з вогнем (багаття в лісі, недопалки тощо). Володіє елементарними навичками правильного поведіння з вогнем. Має елементарні уявлення, що землетрус — це коливання поверхні Землі різної сили (слабке, сильне), який може зруйнувати споруди, спричинити загибель людей; що виверження вулканів супроводжується викидом на поверхню попелу, розпеченої лави Рослини Гриби Розрізняє і називає найпоширеніші у своїй місцевості: дерева,

що цікаво дослідити; досліджує об'єкти природи, використовуючи доступне обладнання (лупу, термометр, компас, лінійку тощо); використовує різні джерела для пошуку інформації про довкілля; розпізнає рукотворні тіла у найближчому оточенні; називає матеріали (деревина, гума, папір, метал тощо), з яких виготовляють рукотворні тіла; дотримується правил поведінки в природі, та пояснює їх іншим; бере посильну участь в природоохоронній діяльності

кущі, трави; дикорослі й культурні рослини; ягоди і гриби. Має уявлення про лікарські властивості рослин найближчого природного оточення. Знає, що рослини виділяють кисень, окремі з них забезпечують їжею тварин, людей, називає будову рослин. Усвідомлює, що рослини потребують достатньо світла, води, поживного ґрунту, змінюються під час росту. Має елементарні уявлення про вплив погодних умов на стан рослин. Спільно з дорослим вирощує рослини та доглядає за ними. Здатна розрізняти найпоширеніші їстівні та отруйні гриби, ягоди, дотримуватися правил безпечної поведінки з ними Тварини Усвідомлює різноманітність тваринного світу. Розрізняє найпоширеніші тварини: черви, молюски, павуки, комахи, риби, земноводні, плазуни, птахи, звірі; оперує їхніми назвами, описує середовище існування. Орієнтується в особливостях: зовнішньої будови, живлення, пересування, захисту, поведінки. Називає основних представників тварин свого регіону; диких і свійських тварин; знає місце їхнього існування, облаштування житла, значення в природі та житті людей. Спільно з дорослим вміє доглядати за тваринами. Орієнтується в тому, що рослини і тварини живуть у певному природному (ліси, луки, водойми, степи, гори) і спеціально створеному (ставки, акваріуми, оранжереї, теплиці, ботанічні сади) середовищі; живі істоти

приспосовуються до умов середовища. Знає про корисні та шкідливі рослини і тварини, їх важливість в життєдіяльності людини

ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ

Орієнтується в тому, що природне довкілля та життєдіяльність людини взаємопов'язані; люди обробляють землю для вирощування харчових та технічних культур; наземними, повітряними та водними шляхами здійснюється переміщення людей, різноманітних вантажів тощо. Розуміє, що природне довкілля змінюється внаслідок людської діяльності. Має уявлення, що люди здійснюють природоохоронні заходи для збереження та відновлення рослин і тварин, які зникають. Володіє знаннями про життєдіяльність людини у природному довкіллі свого регіону

ВСЕСВІТ

Орієнтується у тому, що Всесвіт — це безліч зірок, планет, може назвати деякі з них. Володіє елементарною інформацією про Сонячну систему, в центрі якої знаходиться Сонце — джерело світла і тепла. Розуміє, що планети різні за розміром, але всі менші за Сонце. Має уявлення, що Земля робить один оберт навколо Сонця за рік, під час обертання вона по-різному освітлюється і нагрівається його променями, що спричиняє сезонні зміни. Знає, що Місяць — супутник Землі; має форму кулі, його добре видно на небосхилі у вечірні та нічні

години; що за допомогою телескопів можна побачити зорі, планети, 13 Місяць. Володіє елементарною інформацією про можливості вивчення Всесвіту за допомогою супутників, космічних кораблів, станцій Природничоекологічна компетенція Обізнана з природним середовищем планети Земля та Всесвітом як цілісним організмом, у якому взаємодіють повітря, вода, ґрунт, рослини, тварини, люди, Сонце, Місяць тощо; усвідомлює їх значення для діяльності людини, для себе. Сприймає природу як цінність, виокремлює позитивний і негативний вплив людської діяльності на стан природи, доволіно регулює власну поведінку в природі. Усвідомлює себе частиною великого світу природи; знає про залежність власного здоров'я, настрою, активності від стану природи, її розмаїття і краси; виявляє інтерес, бажання та посильні уміння щодо природоохоронних дій. Знає про необхідність дотримання людиною правил доцільного природокористування, чистоти природного довкілля, заощадливого використання природних багатств, використання води, електричної та теплової енергії в побуті; прикладає домірні зусилля зі збереження, догляду та захисту природного довкілля

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ

Тема: "Рослини. Розмаїття рослин."

Гра "Що де росте?"(проводиться на етапі "Вивчення нового матеріалу")

Дидактична мета: розвивати у дітей уміння групувати, об'єднувати рослини за місцем зростання їх.

Підготовка до гри. Учитель готує малюнки великого формату із зображенням саду, городу, лісу та ін., на яких є порожні квадрати, а також невеличкі малюнки з різними рослинами.

Ігрова дія. Діти, змагаючись, підбирають малюнки, закривають ними порожні квадрати.

Правила гри. Виграє той, хто швидше і без помилок виконає завдання.

Хід гри. Учитель прикріплює на класній дошці малюнки з зображенням городу, саду та ін. Дітям роздає конверти з невеличкими картками, на яких зображено різні рослини. Діти класифікують рослини на групи — залежно від того, де вони ростуть. Тому, хто правильно виконав завдання, учитель дозволяє "посадити" рослину там, де вона росте, тобто закрити порожні квадрати на великому малюнку картками.

Гра "Упізнай рослину"(проводиться на етапі "Закріплення знань")

Дидактична мета: уточнити знання дітей про рослини

Ігрова дія. Учитель зачитує загадки. Учні знаходять малюнки - відгадки і піднімають малюнок.

Правила гри. За правильну відгадку учень одержує фішку. Перемагає той, у кого найбільше фішок.

Стоїть пані у лісочку,

Має червону сорочку,

Хто не йде, той поклониться. (Суниця).

Стоять сестрички,

Золотенькі очі, білі вії. (Ромашки).
 У вінку зеленолистім, у червоному намисті,
 Вдивляється у воду на свою хорошу вроду.(Калина).
 В кожнім колосі зерно
 Світиться янтарно,
 Бо трудились на селі
 Люди всі ударно.
 Наче сонце на столі —
 Свіжа паляниця,
 То на славу уродила
 Золота ...(Пшениця)
 Довгий, зелений, добрий, солоний,
 Добрий і сирий, хто він такий? (Огірок)
 Я кругленька, червоненька,
 З хвостиком тоненьким.
 На городі мене рвуть
 І до столу подають. (Редиска).
 Біла кора, тоненькі віти.
 Що то є? – Відгадайте діти. (Береза).

Тема уроку: "Рослини і людина: що дають рослини людям, вшанування рослин, охорона рослин"

Гра "Поштар приніс посилку" (проводиться на етапі "Вивчення нового матеріалу")

Дидактична мета: формувати вміння розрізняти дари рослин (овочі та фрукти) за описом.

Підготовка до гри. Учитель вкладає овочі та фрукти у пакети, які вміщують у коробку.

Ігрова дія. Складання опису предмета та відгадування за описом.

Правила гри. Розповісти про те, що приніс поштар, не називаючи

предмет. Той, хто правильно виконав завдання, отримує фішку. перемагає той, хто отримав найбільше фішок.

Хід гри. Один із учнів ("поштар") за завданням учителя вносить коробку до класу. Учитель говорить: "Сьогодні нам поштар приніс посилку, в якій різні дари рослин. Він роздасть пакети кільком учням. Ви роздивитесь, що у пакеті, і по черзі, не називаючи предмет, розповісте усім дітям, що вам приніс поштар". Діти за описом відгадують, які овочі і фрукти приніс поштар.

Гра "З якої квітки бджілка збрала мед"(проводиться на етапі "Вивчення нового матеріалу")

Дидактична мета: розширити і поглибити знання дітей про рослини.

Ігрова дія. Пошук потрібної рослини на малюнку.

Правила гри. Учні мають на столі малюнки рослин. Вчитель називає рослину, з якої бджілка збрала мед. Учні знаходять її на малюнку і піднімають малюнок. Хто перший підняв малюнок, той отримує фішку. Перемагає той, хто отримав найбільше фішок.

Кульбаба, фіалка, ромашка, пролісок, волошка, мак, барвінок, калина, троянда, соняшник.

Гра "Упізнай дерево" (проводиться на етапі "Закріплення знань")

Дидактична мета: розширити і поглибити знання дітей про рослини.

Ігрова дія. Пошук потрібної рослини на малюнку.

Правила гри. Вчитель називає дерево. Учні знаходять його на малюнку. Хто перший підняв малюнок, той отримує фішку. Перемагає той, хто отримав найбільше фішок.

Яблуня, груша, ялина, сосна, верба, тополя, дуб, береза.

Гра "Треба – не можна" (проводиться на етапі "Закріплення знань")

Дидактична мета: закріпити знання дітей про шанобливе ставлення до рослин

Ігрова дія. Учитель пропонує дітям уявити, що вони знаходяться в лісі. Він називає дію, а діти плескають в долоні, якщо можна її виконувати.

Правила гри. За правильний рух учень одержує фішку. Перемагає той, у кого найбільше фішок.

Саджати квіти.

Охороняти рідкісні рослини.

Ламати гілки дерев.

Поливати квіти.

Обдирати кору дерев.

Рвати багато квітів.

Збивати гриби ногами.

Обкопувати дерева.

Тема: Тварини. Різноманітність тварин

Гра "Відгадай, хто це?" (проводиться на етапі "Вивчення нового матеріалу")

Дидактична мета: розширити та поглибити знання дітей про тварин

Ігрова дія. Учитель пропонує відгадати загадки. На малюнках, які роздані, знайти відгадку.

Правила гри. Учень, що першим підняв малюнок, одержує фішку. Перемагає той, у кого найбільше фішок.

В неї й очі, мов горішки,

Кожушина хутряна,

Гострі вушка, наче різки,—

У дуплі живе вона.(Білка)

Взимку ляже спати

Дядько волохатий.

Лиш тоді устане,

Як весна настане.(Ведмідь).

То зів'ється у клубок,

То розправить спинку,

Ніс — як чорний п'ятачок,

Очі — намистинки.(Їжачок)
 Лиш ночами птиця ця
 Полювати виліта.(Сова).
 Довгонога,
 Чорно-біла,
 У гніздо на хату сіла,
 Довгим дзьобом, знай, стукоче,
 Ніби щось сказати хоче.
 Де ж це ти була?
 Далеко!
 Як зовуть тебе? (Лелека)

Гра "Хто чим живиться?" (проводиться на етапі "Вивчення нового матеріалу")

Дидактична мета: уточнити і розширити знання дітей про живлення тварин.

Підготовка до гри. Учитель підбирає і складає в конверт картинки із зображенням тварин і рослин.

Ігрова дія. Пошук потрібних картинок, поєднання їх.

Правила гри. Розпочинають гру лише за командою вчителя. Виграє той, хто швидко і правильно виконає завдання.

Хід гри. За командою вчителя діти дістають картинки з конверта і групують їх по дві — залежно від того, хто чим живиться. Наприклад, підбирають такі пари: лисиця і миша, вовк і заєць, лось і сосна і т. д.

Гра "Впізнай за голосом" (проводиться на етапі "Закріплення знань")

Дидактична мета: уточнити і розширити знання дітей про тварин.

Підготовка до гри. Учитель підбирає і складає в конверт картинки із

зображенням тварин.

Ігрова дія. Пошук потрібних картинок

Правила гри. Розпочинають гру лише за командою вчителя. Вчитель наслідує голоси тварин. Учні повинні знайти малюнки даних тварин і підняти їх. Виграє той, хто швидко і правильно виконає завдання. За правильно виконане завдання учень отримує фішку. Перемагає той, хто отримає найбільше фішок.

Кар-кар, тук-тук, цвірінь-цвірінь, гав-гав, няв-няв, му-му, ух-ух, ква-ква, бе-е-е, хрю-хрю.

Гра "П'ять назв" (проводиться на етапі " Закріплення знань")

Дидактична мета: розширити та закріпити уявлення учнів про тварини

Ігрова дія. Кожен крок супроводжувати назвою певного виду тварин.

Правила гри. Розпочинати за командою вчителя, не порушувати ритму, не повторювати названих раніше тварин.

Хід гри. Два учні, представники різних команд, стають у кінці проходів між партами. За сигналом учителя вони (спочатку один, потім — другий) повинні пройти вперед, зробивши п'ять кроків, і за кожним кроком називати звіра (птаха, комаху), їх змінює друга, третя пара учнів. Перемагає той, хто безпомилково виконає завдання. За кількістю переможців визначається місце команди.

Гра з правилами „Це – жива, нежива природа чи предмет, зроблений руками людини?”

Правила проведення гри:

З учнями в класі, а вдома з батьками проведіть гру „Це – жива, нежива природа чи предмет, зроблений руками людини?”

Правила гри прості. Покотивши кубик або діставши з коробочки один із шести папірців з відповідною цифрою, визнач кількість ходів. Після руху фішкою уважно розглянь кружечок, у якому ти зупинився. Якщо біля нього немає малюнка, гру продовжує інший гравець. Якщо на малюнку зображено один із предметів живої природи – ти маєш право перемістити фішку на 2 кружечки вперед, у разі, якщо біля кружечка зображено неживу природу, – лише на 1 кружечок вперед і робиш фішкою 1 крок назад, якщо на малюнку зображений предмет, що виготовлений руками людини. Якщо твоя фішка знаходиться у кружечку під хмаринкою, – пропусти 1 хід, адже йде дощ і рухатися далі ти не можеш. Після того, як виконані додаткові ходи, гру продовжує інший гравець.

Перемагає у грі той, хто першим дійшов до хатинки, при цьому не помилився у визначенні

предметів живої й неживої природи, а також тих, що виготовлені руками людини.

Можна правила гри змінити на інші. Наприклад, якщо фішка зупинилася у кружечку, над яким зображено предмет живої чи неживої природи, – розкажи, що ти знаєш, або що вже прочитав про цей предмет у посібнику „Від А до Я про природу”. Якщо на малюнку зображений предмет, зроблений руками людини, – поясни, яким чином людина його використовує та коли цей предмет завдає шкоди природі.

Спробуй придумати свій варіант проведення цієї гри. Познайом із ним учнів класу. Запропонуй їм пограти з тобою.